

ÇOCUK YAŞAM ALANLARININ ÖNEMİ VE ÇEVRE DÜZENLEMESİNİN AMACI

Çocuk Yaşam Alanları

Çocuklar dünyaya geldikleri andan itibaren karşılaştıkları ve hayatlarını sürdürdükleri alan ile etkileşim halindedir. Çocuk yaşam alanları; çocukların, dünyaya geldikleri andan itibaren içinde buldukları ve yaşamlarını sürdürdükleri alanlardır. Bu bağlamda bakıldığında, çocukların gelişim özelliklerine göre yaşam alanları farklılaşmaktadır. Dünyaya yeni gelen bir bebek için yaşam alanı bir beşikken, büyüdükçe ve gelişimsel ihtiyaçları farklılaştıkça; oda, ev, okul, sokak, parklar, bahçeler, müzeler yani çocukların buldukları ve vakit geçirdikleri tüm alanlar çocuk yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır. Çocuk yaşam alanları; ev, okul, müze, mağaza gibi iç mekân yaşam alanlarını, oyun parkları, bahçeler ve spor alanları gibi dış mekân yaşam alanlarını ve doğal çevreyi kapsamaktadır.

Çocuk Yaşam Alanlarının Önemi

Çocukların gelişim özelliklerine göre yaşam alanları farklılaşmaktadır. Çocuğun içinde yaşadığı alanın bu ihtiyaçları karşılaması için belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bir çocuğun gelişimi için; güvenlik, kullanımda basitlik, ulaşılabilirlik, karmaşıklık/çok yönlülük, yeniden yapılanma, kimlik oluşumunu destekleme ve mahremiyet özellikleri önemli kabul edilmektedir. Çocuk yaşam alanlarının nitelikleri ve çocuk üzerindeki etkileri incelendiğinde; çocuğun fiziksel çevresiyle, yani nesnelere ve boşluklarla (fiziksel) etkileşim yoluyla da kendisi hakkında bilgi ve anlayış edindiği (Proshansky ve Fabian, 1987); sıcak ve destekleyici bir ortamın, çocuklara değer verildiğini ve saygı duyulduğunu gösterdiği; basit ve sakin bir ortamın çocukların fiziksel gelişim ve sağlığını desteklediği; gerçek ve doğal bir ortamın çocukların gerçek dünya ile sağlıklı ilişkiler geliştirmesine yardımcı olduğu (Trostli, 1998); çocukların içinde bulunduğu kalabalık ortamların onlarda çeşitli davranış problemleri oluşturduğu (Smith ve Connolly, 1977); çocukların çevrelerinde kullanılan eşyalarda ya da soluduğu havada bulunan ağır metaller (kurşun, cıva vb.), böcek ilaçları ve çeşitli kimyasal maddelerin çocukta zeka puanlarını düşürdüğü (Needleman vd., 1990), çocuklarda dikkatsizlik ve sosyal çekimserlik (Lanphear, Dietrich, Auinger, Cox, 2000), görsel dikkat, hafıza problemleri ve dil gelişiminde sorunlar oluşturduğu görülmüştür (Grandjean vd., 1997). Çocukların içinde buldukları yaşam alanları; konum, hava kalitesi, kullanılan malzemeler, yalıtım, materyal çeşitliliği, doğallık, ışık, ses, sıcaklık özellikleri yönünden çocukların gelişim ve sağlık üzerinde etki göstermekte olup bu sebeple önemli görülmektedir.

Çevre Düzenlemesinin Amacı

Nitelikli bir çevre her yaştaki bireyler için önemli olmakla birlikte, fiziksel ve zihinsel gelişimin henüz tamamlanmadığı erken çocukluk döneminde hayati bir önem taşımaktadır (Ertuğrul, 1994). Çocukların gelişimleri büyük oranda içinde buldukları ve geliştikleri çevreye bağlı olduğu için, bir çocuğun büyümesi, gelişmesi, kendisini keşfetmesi, yeni kavramlar öğrenmesi için çevresi iyi bir şekilde değerlendirilmelidir. Çevre özelliklerinin, çocuğun sağlığı ve gelişimi için düzenlenmesi gerekmektedir. Çevre, çocukların insanlar, olaylar ve nesnelere aracılığıyla keşfetmesine ve yeteneklerini kendi sınırları içerisinde geliştirmesine olanak sağlamalıdır. Eğer bir mekân doğru bir şekilde inşa edilir ve donatılırsa, çocuğun artan yeteneklerinin gelişimi desteklenir ve çocuğun mevcut kapasite düzeyinde kendini gerçekleştirmesi sağlanır (Read, 2007; Dudek, 1996; Stankovic ve Stojic, 2007; Tolfree ve Woodhead, 1999).

Erken Çocukluk Eğitimi Yaklaşımlarında Fiziksel Çevre

Waldorf Yaklaşımı, Açık Eğitim, Montessori Yaklaşımı, Bank Street (Gelişimsel Etkileşim) Yaklaşımı, Head Start Programı, High Scope Programı ve Reggio Emilia Yaklaşımı; erken çocukluk eğitim ortamlarındaki çevre düzenlemesinin önemli görüldüğü ve çocukların gelişimleri için faydasına değinildiği belli başlı yaklaşım ve programlardır (Temel, 2018). Waldorf okulları ve sınıfları, sanat ve doğa merakı uyandıran objelerle, çocukların güzel bakış açısı kazanmaları için fırsat oluşturmaktadır. Sınıfta bulunan malzemeler, çocukları dokunmaya, manipüle etmeye, üretmeye ve hayal gücüne davet etmektedir (Wessling, 2005). Açık Eğitim yaklaşımında, ilgi çekici, merak uyandıran, araştırma ve inceleme gereksinimi oluşturan, zengin, uyarıcı ve esnek materyallerden oluşan bir çevre oluşturulması oldukça önemlidir (Temel ve Dere, 1999). Montessori yaklaşımında çocuklar için hazırlanmış bir çevre bulunmaktadır. Günlük yaşam materyalleri (tepsiler, sürahiler vb.), duyu materyalleri (pembe kule, koku şişeleri vb.), dil materyalleri (harf kartları vb.), matematik materyalleri (sayı çubukları, zımpara kâğıdından yapılmış sayılar vb.), geometri materyalleri

(geometrik şekiller komodini vb.), genel kültür-bilim materyalleri (coğrafi haritalar vb.), sanat materyalleri çocuklar için özel olarak tasarlanmıştır (Çakıroğlu-Wilbrant, 2019; Williams, 1996; Dere ve Temel, 1999).

Bank Street sınıfları; çocuklara bireysel ya da grupta çalışma fırsatları sağlayan zengin uyarıcılara sahip, hareket özgürlüğü sağlayan, canlı renklerle boyanmış, çok amaçlı masaların yer aldığı, okuma için sessiz alanların bulunduğu yapıdadır (Epstein, Schweinhart ve McAdoo, 1996; Jensen, 2004; Walsh ve Petty, 2007). Head Start Programında, sınıfın ve oyun bahçesinin büyüklüğü, duvarların renkleri, yerlerin ve mobilyaların tasarımı, ışık miktarı ve pencerelerin büyüklüğü çocukların öğrenmeleri üzerinde etkilidir. Ortamlar çocukların etkin katılımlarını ve etkileşimlerini sağlayacak özellikte tasarlanmalıdır (Slentz ve Krogh, 2001). High Scope Programında; mekânda yumuşaklık, rahatlık, yuvarlanmış köşeler, duylara hitap eden hoş renk ve dokular, doğal materyaller ve doğal ışık gibi mekânı çekici kılan unsurlar bulunur. Farklı ilgi köşeleri (blok, evcilik, sanat, oyuncak, su-kum, matematik vb.) farklı oyun türlerini ve öğrenmeyi desteklemekte olup görülebilir ve hareketi engellemeyecek şekilde düzenlenmelidir (Hohmann ve Weikart, 2002). Reggio Emilia Yaklaşımında, çevre üçüncü öğretmen olarak kabul edilmektedir. Çevre düzenlemesi, estetik, aktif, öğrenme, işbirliği, şeffaflık, dış dünyanın içeriye taşınması, esneklik, ilişki ve karşılıklılık ilkeleri doğrultusunda yapılmaktadır (Fraser ve Gestwicki, 2002). Yaklaşımlar ve programlarda, eğitim ortamı düzenlemede, çocuğun ihtiyaçlarını ve etkin katılımını önceleyerek tasarım ve materyal seçimi yapılması dikkat çekmektedir.

Çevre Düzenlemesinde Çocuk

Çocuklar içinde buldukları çevrede bir birey olarak yer almaktadır. Grindheim (2017)'a göre çocuklar, çocuk boyutunda vatandaşlık yaşayan farklı vatandaşlardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi dünya üzerindeki tüm çocuklar için temel haklar tanımlamaktadır. Çocukların, kendileriyle ilgili olan konularda fikirlerini özgür bir şekilde ifade edebilmelerinin gerekliliği belirtilmektedir (BM ÇHS, 2009). Çocukların, içinde buldukları yaşam alanlarında söz sahibi olmaları onların katılım hakkıdır. Yalnızca dış mekân değil, iç mekân yaşam alanlarında da çocuğun söz sahibi olması önemlidir. Örneğin, çocuğa kendine ait odasının düzenlemesi ve eşya seçiminde fikirleri sorulabilir, bir birey olarak yer aldığı evin genel düzeniyle ilgili görüşleri alınabilir. Hatta içinde yaşadığı binada yapılabilecek çevre düzenlemesiyle ilgili yönetim toplantılarına katılabilir. Yine çocuklar eğitim ortamlarında da söz sahibi olmalıdır. Çocukların ihtiyaçları doğrultusunda yaşam alanlarının oluşturulması önemli olmakla birlikte çocukların yaşam alanlarını etkileyen dinamiklerde söz sahibi olan her bireye önemli işler düşmektedir (UNİCEF, 2021).

ÇOCUK YAŞAM ALANLARI: DOĞAL ÇEVRE, İÇ MEKÂNLAR, DIŞ MEKÂNLAR

Çocuklar, kaliteli ve her detayı düşünülerek hazırlanmış bir çevrede bulduklarında verimli zaman geçirirler. Son zamanlarda, büyük şehirlerde yaşayan çocuklar doğal çevre ile izole büyümektedir. Şehirlerdeki plansız ve düzensiz yapılaşmalar, güvenli açık alanların (park, oyun alanı, kent ormanı, meydan vb.) sınırlı olmasına sebep olmuştur. Bu sebeple çocuklar zamanlarının çoğunu iç mekânda geçirmekte ve doğa ile bağ kuramamaktadır.

Erken çocukluk dönemindeki eğitimin sağlıklı ve etkili bir ortamda gerçekleştirilebilmesi için iç ve dış mekânların çocukların gelişimine uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Çocukların yaşam alanları düzenlenirken, eğitim pisti, bahçe oyun araçları ve kum havuzunun yanı sıra çocukların fen ve doğa etkinlikleri yapabilmeleri için toprak alan bulundurulması gerekmektedir. Dış mekânlar aracılığı ile çocuklar doğa ile buluşup, bahçe bitkileriyle ilgilenir ve sağlıklı kalırlar. Bu sebeple dış mekânlar, doğru şekilde düzenlenerek donatılmalıdır.

Çocuk yaşam alanları ve doğal çevre koşulları çocukların sağlıklı büyümeleri için önemlidir. Bu sebeple fiziksel koşullardan olan okul açık alanlarının çok iyi planlanması, canlı ve cansız peyzaj elemanlarının doğru bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Doğal oyun alanlarının azalması, çocukların iç mekânlarda daha çok zaman geçirmesine yol açmıştır. İmar planlarında çocuklar için açık ve yeşil alanların (örneğin; çocuk bahçesi) yeterli sayıda olmaması, bu alanlar için yer seçiminin doğal aksiyon çapına bakılmadan rastgele yapılması, genellikle parselasyondan arta kalan alanlar olması, şehir planlama disiplininin çocuklara olan bakışını yansıtmaktadır.

Çocuklar için tasarlanacak dış mekânların imar planları, çocukların ilgisini çekebilecek, keşfetme duygusunu destekleyici, yaratıcılıklarına ve üretkenliklerine olumlu etki edecek düzeyde olmalıdır.

Erken çocukluk döneminde en önemli yaşam alanları okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Günümüzde bir apartman dairesine konumlandırılmış, bahçesi ve oyun alanları olmayan birçok okul öncesi kurum bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde, özellikle büyük ve kalabalık şehirlerde yüksek katlı binaların çocukları doğal çevreden uzaklaştırdığı ve bu nedenle motor ve devinimsel gelişimleri başta olmak üzere diğer birçok gelişim alanının olumsuz etkilendiği öne çıkmaktadır.

Erken çocukluk döneminde çocukların sağlıklı şekilde gelişimlerini tamamlaması, gelişimlerine uygun olarak tasarlanmış iç ve dış mekânlar ile yakından ilişkilidir. Çocuklarda sağlıklı gelişim, bireylerin varoluş değerine ve gerçek ihtiyaçlarına dair bilince ulaşmakla mümkündür. İnsan, doğal çevrenin ayrılmaz ögesidir. Bu bağlamda çocuklar için en uygun oyun alanlarının, doğal çevre içerisinde var olan tasarlanmamış doğal mekânlar olduğu görüşü öne sürülmektedir. Bu doğal peyzajın çocukların sağlık ve gelişimlerine olumlu katkı sağladığı ifade edilmektedir.

Çocukların doğal çevrede kendilerine göre hazırlanmış bir mekânda vakit geçirmeleri, onların kendilerine güven duymasını, iletişim becerilerini geliştirmesini, ruhsal sağlıklarının artmasını, yaratıcılıklarının gelişmesini destekler. Çocuklar böylece daha uyumlu, sakin, paylaşımcı, neşeli olurken aynı zamanda iş birliği, saygı, sabır, yardımlaşma ve sorumluluk değerleri aşılanmaktadır. Ayrıca çocukların öğretim sürecindeki motivasyonlarının artmasını, doğaya ve canlılara saygı duyma becerisi ve empati duygusunun gelişmesini sağlamaktadır.

Erken Çocukluk Dönemine Uygun Mekân Tasarımı

Erken çocukluk döneminde çocukların sağlıklı şekilde gelişimlerini tamamlaması, çocukların gelişimine uygun olarak tasarlanmış iç ve dış mekânlarla yakından ilişkilidir. Doğanın insanlar üzerinde koruyucu ve iyileştirici özelliği vardır. Bu sebeple su, toprak gibi doğaya ait bileşenler çocukların kendilerini doğal çevrenin bir parçası olarak görmesini sağlar. Konutların yakın çevresiyle alakalı dış mekânlar; konut bahçesi, çocuk oyun alanları, çocuk oyun bahçeleri, okul öncesi kurum bahçeleri ve yaya yolları olarak belirlenmiştir.

Şehirler planlanırken, dış mekânların çocuğa göre tasarlanması ön plana çıkarılarak; çocuk oyunu modül bilincine dayandırılarak; parsel bağımlı çocuk bahçesi anlayışının dışına çıkılarak; sınırsız oyunu engelleyen fiziksel sınırlar ortadan kaldırılarak gerekli olan koşullar sağlanabilir. Çocukların dış mekânlarda olan oyun eylemini, sınırları kabul etmeyerek parselden çıkarmakta ve trafik akışından arındırılmış alan olduğundan sınırsız akışı sağlayarak hedef noktalarını ilişkilendirmektedir. Böylece çocuklar doğal çevrelerinde günlük yaşantılarını kurabilecekleri koşullara erişebilmektedir.

Mekânlarda tasarlanmış oyun alanları; çocukların fiziksel özelliklerine, kinestetik gelişimlerine, keşfetme duygularına, bilişsel gelişimlerine, yaratıcılıklarına, hareket edebilmelerine,

odaklanabilmelerine, sosyal gelişimlerine ve bu doğrultuda kendilerini tanıyabilmelerine fırsatı sunar nitelikte olmalıdır. Ayrıca iç mekânlar düzenlenirken kullanılacak su, çocukların duyu organlarına hitap ettiği için, onların gelişimlerini ve stresten kurtulmalarını destekleyecek nitelikte önemli bir oyun materyalidir.

İç mekânlar düzenlenirken, çocukların konumlarını algılayarak yönlerini tespit etmelerinde, nirengi (üçgenleme) noktaları kullanılması, onların yön bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Çocukların içinde buldukları çevreye ve o çevrede bulunan nesnelere farklı açılardan bakmaları ve keşif yapabilmeleri için farklı yüzeyler, yapay tümsek ya da tepeler tasarlanıp yapılabilir. Çocuğun çevresinde bulunan uyarıcılara karşı dikkatini vererek konsantre olmasını sağlamaya yönelik olarak suyun, şekil zemin ayırımına ilişkin tasarımların ve uygun renk kullanımının olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Yaşam alanı içinde bulunan oyun alanlarının tasarlanmasında doğal malzeme ve materyallerin tercih edilmesi ise, gelişim çağında olan çocukların varoluşlarına saygı duyarak onların sağlıklı gelişmesine ve algılarının açılmasına yardımcı olur. Böylece çocukların duyu organlarının tümünü kullanabilmesine, konsantrasyon sağlamasına, doğayı ve kendini tanıyabilmesine, dinlenmesine, yaratıcılık, hareket etme ve keşfetme ihtiyaçlarının giderilmesine olanak tanıyabilmektedir.

Okullardaki Doğal Çevre ve Mekânların Düzenlenmesine Yönelik Uygulamalar

Çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü eğitim kurumlarında geçirmektedir. Bu sebeple okul binalarının ve okul içindeki ve dışındaki mekânların tasarlanması Okulların güneş ışığını içeri alabilen, temiz hava barındıran, termal konforlu, çocukların spor yapmalarına elverişli olacak imkânlar sağlayan, manzarayla ilişkili, çevreyi keşfedebilmek için bağ kurmaya yardımcı ve sosyal gelişimi destekler nitelikte tasarlanması önemli görülmektedir. Tüm bunlar planlanarak hazırlanmış mekânlar, çocuklara birçok açıdan fayda sağlayacaktır.

Sınıflarda her zaman çocukların rahatlıkla ulaşabilecekleri tohumlar, çiçekler ve evcil hayvanlar buldurulmalıdır. Örneğin, ipek böceği, tavşan, akvaryum ve balıklar, karınca, salyangoz gibi böcek türleri ve hayvanlar bulunmalıdır. Okullarda oyun alanları, bahçe ya da oyun parkları olmalıdır. Çocukların kendilerini doğanın bir parçası olduklarını hissetmeleri, ruhsal gelişimlerini olumlu açıdan etkileyecektir.

Çocukların Gelişimlerini Destekleyecek Çevre Özellikleri

Materyaller ve oyuncaklar çocukların gelişim özelliklerine göre seçilmelidir. Çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimleri arttıkça çevrelerindeki materyal ve oyuncakların da revize edilmesi gerekmektedir. Çocukların sağlıklarına zarar vermeyecek şekilde, doğal malzemelerden yapılmış materyaller ile çevre düzeni sağlanmalıdır. Çocukların içinde buldukları çevre düzenlenirken sınırlar belirlenmelidir.

DOĞAL ÇEVRENİN ÇOCUK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Doğal çevre, canlı ve cansız varlıkları barındıran yapılandırılmamış alanlardır. Doğal çevre, ormanları, denizleri, gölleri, nehirleri, ovaları vb. alanları içerebilir. Doğal çevrenin çocukların bütünsel gelişimine etkisi (sosyal duygusal, fiziksel, dil ve bilişsel gelişim) bilimsel araştırmalar ile de ortaya konulmuştur.

Doğal Çevrenin Sosyal Duygusal Gelişime Etkisi

Doğal çevre, çocukların akranları ve yetişkinler ile biraya geldiği sosyal bir öğrenme ortamıdır. Çocuklar, doğal çevrede arkadaşlık ilişkilerini başlatma, sürdürme, grup ile etkileşime girme, vb. birçok sosyal beceriyi edinmesinin yanı sıra işbirliği, paylaşma, yardımlaşma, dayanışma gibi birçok toplumsal değeri de öğrenirler. Doğal çevre, çocukların çevresi ve akranları ile etkileşime girerek sosyalleşmelerine katkıda bulunur. Bilimsel araştırmalar, doğal çevrenin “kontrol edilebilir risk”leri almak ve onlarla mücadele etmek için fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Çocuklar, kontrol edilebilir riskler ile korku ve kaygı ile baş etmeyi deneyimlerler ve kaygının azalmasını sağlayabilirler. Araştırmalar gösteriyor ki doğal çevre çocukların kaygı, endişe duygularını azaltmalarına ve stresin azalmasına katkı sağlıyor.

Doğal Çevrenin Fiziksel Gelişime Etkisi

Doğal çevre, çocukların fiziksel gelişimine olumlu katkılar sunar. İçerdiği alanlar ve doğal materyaller ile çocukların hareket etmelerine ve oyun oynamalarına uygun ortamlar yaratır, böylece koşan, zıplayan, sıçrayan çocukların büyük kas gelişiminin, nesnelere ile etkileşime giren ve nesnelere manipüle eden çocukların da küçük kas gelişiminin desteklenmesine olanak sağlar. Doğal çevre, çocukların fiziksel egzersizler yapmalarına olanak sağlar. Çocuklar fiziksel egzersizler yolu ile sağlıklı gelişir, hareketlerini düzenler, enerjilerini atar, obezite vb. hastalıklardan kurtulurlar. Doğal çevre, çocukların yeşil ve açık alanlar ile buluşmasını sağlar. Bu alanlar çocukların D vitamini alması ve kaslarının gelişmesine neden olur. D vitamini alan çocukların kas ve kemik gelişimleri desteklenir, raşitizm vb. hastalıkların önlenmesi sağlanabilir.

Doğal Çevrenin Dil Gelişimine Etkisi

Doğal çevre, zengin uyarıcı bir öğrenme ortamı olarak düşünülebilir. Bu öğrenme ortamında çocuklar çevresi ve akranları ile dil aracılığıyla iletişim kurarlar. Araştırmalar, doğal çevrenin çocukların dil gelişimine olumlu katkılar sunduğunun altını çizmektedir. Doğal çevre çocukların sözcük ve kavram dağarcığının gelişmesine, alıcı ve ifade edici dil becerilerinin desteklenmesine ve çocukların dil yapısına uygun cümleler kurmalarına olanak sağlar. Doğal çevrede zaman geçiren çocuklar iç mekânlardan ve dolayısıyla ekranlardan uzaklaşıyor. Araştırmalar ekran süresinin artmasının dil becerilerinin gecikmesi ve ya gerilemesine neden olabileceğini ifade etmektedir. Doğal çevrede oyun yoluyla çocukların dil becerileri gelişir. Çocuklar taklit ve dramatik oyunlar yolu ile kendilerini ifade ederken, grup ile etkileşime girerken, arkadaşlarını dinlerken alıcı ve ifade edici dil becerileri de desteklenir.

Doğal Çevrenin Bilişsel Gelişime Etkisi

Doğal çevre, açık ve yeşil alanlar ile beynin uyarılmasına, çalışan bellek kapasitesinin artmasına ve dikkat odaklanmanın artmasına sebep olur. Doğal çevre, çocukların bilişsel yeteneklerini arttırmalarına katkı sağlar. Yapılan araştırmalar doğal çevrenin çocukların bilişsel yeteneklerine ve akademik performanslarına olumlu katkılar sunduğunu göstermektedir. Doğal çevre, çocukların maceralı ve riskli oyunlar oynamasına uygun ortamlar barındırır. Araştırmalar kontrol ve riskin dengelenmesinin önemine vurgu yaparken çocukların kontrol edilebilir riskler almasının gerekliliğine değinirler. Kontrol edilebilir riskler aracılığıyla çocuklar yaratıcı düşünmeyi, akı yürütmeyi ve problem çözme deneyimlerler.

DOĞAL ÇEVRENİN ÇOCUK EĞİTİMİNE ETKİSİ

Doğal çevrenin çocuk eğitimine etkisi eğitim programlarında doğal çevrenin yer bulması ile sağlanabilir. Doğal çevrenin eğitim programlarına dâhil edilmesinin yolu ise eğitim programları geliştirmektir. Eğitim programları geliştirilirken planlama, uygulama ve değerlendirme basamaklarına yer verilir.

Doğal Çevrede Eğitim Programları Planlama

Eğitim programları geliştirme ve bu programları çocukların eğitim süreçlerine dâhil etme, çocukların doğal çevrede eğitimini sağlar. Planlama, eğitim programı geliştirmenin ilk basamağıdır ve nitelikli

programların uygulanmasında çok önemlidir. Doğal çevrede eğitim programları planlanırken çocukların yaş ve gelişim durumlarına, eğitimin kademesine, sunulan içeriklerin amaca uygun olarak düzenlenmesine dikkat etmenin yanı sıra; doğal çevrede sunulan alanların seçimi, kullanımı, güvenlik, ulaşılabilirlik, doğal oyun, doğal materyaller gibi birçok farklı hususunda da göz önünde bulundurulması gerekir.

Doğal Çevrede Eğitim Programları Uygulama

Etkili bir planlama, iyi bir uygulamanın ön koşuludur ancak bazen beklenmeyen durumlar oluşabilir. Doğal çevrede eğitim programlarının uygulanmasında, öncelikle iyi bir planlamaya sahip olmak ancak çıkabilecek sorunlara karşı da hazırlıklı olmak, alternatif planlar ve ya çözümler geliştirebilmek son derece önemlidir. Doğal çevrede eğitim programları uygularken alanın seçimi ve kullanımına, zaman seçimi ve yönetimine, doğal çevrenin sağladığı fırsatlara ve zorluklara, programın uygulanmasında kolaylaştırıcı ve zorlayıcı durumlara, uygulamada işbirliği yapılabilecek çocuk, aile ve toplum öğelerine dikkat etmek gereklidir.

Doğal Çevrede Eğitim Programları Değerlendirme

Doğal çevrede eğitim programının etkili değerlendirilmesi, programın yeniden gözden geçirilmesi ve geliştirilebilecek yönlerin geliştirilmesi ile iyi ve güçlü yönlerin devamının sağlayabilmesini içerir. Eğitim programlarında değerlendirmenin hem süreç hem de sonuç değerlendirmelerini içermesi önemlidir. Bu bağlamda gözlem, dökümantasyon ve gözlem gibi birçok yöntem süreç değerlendirmelerinde etkili olur. Gözlem formları, kontrol listeleri, anekdot kayıtları, fotoğraflar, videolar, yapılan proje ve çalışmalar; süreç değerlendirilmesinde veri toplamak için kullanılabilirler. Sonuç değerlendirmesi ise programın etkililiğini değerlendirmek amacıyla etkinlik, ders ve ya projelerin sonunda yer alabilir ve proje teslimi, ödev ve ya sınavları içerebilir. Eğitim programlarının çok yönlü değerlendirilmesi çok önemlidir. Değerlendirme sürecinde sadece öğretmenlerin değil, çocukların, ailelerin, toplumda işbirliği yapılan kişi ve ya kurumların yer alması değerlendirmenin nesnel olmasına katkı sunacaktır.

DOĞAL ÇEVREDE KULLANILAN DOĞAL VE AÇIK UÇLU MATERYALLER

Doğal çevre, doğada bulunan göl, nehir, deniz, toprak, orman gibi doğal öğeleri bünyesinde barındırır. Doğal çevrenin ve içerdiği doğal ve açık uçlu materyallerin, çocukların bütünsel gelişimine (bilişsel, sosyal-duygusal, psikomotor ve dil) katkı sağladığı ve sağlıklı ve iyi olma halini desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle doğal ve açık uçlu materyaller, bu materyallerin çocuk gelişimine etkisi ve çocuk sağlığına etkisi üzerinde durulacaktır.

Doğal ve Açık Uçlu Materyaller

Doğal ve açık uçlu materyaller, birçok özelliği ile çocukların oyunlarında önemli bir yer tutarlar. Doğal ve açık uçlu materyaller, çok yönlü materyallerdir. Bu materyaller birden fazla amaç için kullanılabilir. Bu nedenle çocukların yaratıcılıkları ve hayal gücünün gelişmesinde etkileri büyüktür. Örneğin bir kozalak bazen bir çocuğun elbisesi, bazen bir yemek, bazen de bir arabanın kasası olabilir. Doğal ve açık uçlu materyaller, taşınabilir materyallerdir. Çocuklar, bu materyalleri bir yerden farklı bir yere taşıyabilirler. Örneğin oyunda kum arabasına kumu doldurabilir ve arabayı taşıyabilir ve ya su kabını bir yerden bir yere taşıyarak kullanabilirler. Su ile toprağı bütünleştirerek çamur yapabilir, bu çamuru bazen yemek, bazen bir heykel kili, bazen de yoğurma materyali olarak kullanabilirler. Doğal ve açık uçlu materyaller, estetiklerdir. Bu materyaller, belirli bir düzene ve güzelliğe sahiptirler. Bu nedenle çocuklar için ilgi çekici ve güdüleyicidirler.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların becerilerini desteklemesine olanak sağlarlar. Çocuklar bu materyalleri oyunlarında etkin kullanırken, el becerilerini, zihinsel becerilerini ve sosyal becerilerini geliştirebilirler.

Doğal ve açık uçlu materyaller, ekonomiktir. Bu materyaller için herhangi bir ödeme yapılması gerekmez. Bu nedenle tüm çocukların rahatlıkla ulaşabileceği ve oyun oynayabileceği materyallerdir. Doğal ve açık uçlu materyallerin çocuk gelişimine etkisi

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların bütünsel (bilişsel, psikomotor, sosyal duygusal ve dil) gelişimine katkı sunarlar. Yapılan araştırmalar, doğal ve açık uçlu materyallerin çocuk gelişimindeki olumlu yansımalarına değinmektedir.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların psikomotor gelişimine katkı sağlarlar. Çocuklar, açık alanda hareket etme imkânı bulurlar. Oyun oynarken koşar, zıplar, atlarlar. Bu durum onların kaba motor gelişimlerini destekler. Çocuklar, doğal ve açık uçlu materyalleri bir yerden bir yere taşıırken, nesnelere bir araya getirir, ayırıştırırken, nesnelere ile çeşitli tasarımlar yaparken, materyalleri kavrur, katlar, kıvrır, yoğurur ve ya dönüştürürken onları manipüle ederler ve ince motor gelişimleri desteklenir.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çok yönlü oldukları için çocukların bir materyali farklı şekillerde kullanması mümkündür. Örneğin bir dal parçası bazen bir baston, bazen bir süpürge, bazen de bir şemsiye olabilir. Bu durum çocukların çok yönlü ve yaratıcı düşüncelerine, hayal güçlerinin desteklenmesine katkı sunar. Çocuklar, bu materyallere yoğunlaştıklarında ve belirli bir süre onlarla uğraştıklarında odaklanma süreleri artar. Ayrıca, doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların belirli bir oyunu seçmelerine, oyunlarda karar alabilmelerine, kendi oyunlarını başlatabilmelerine de olanak sunar. Bu nedenle doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların yaratıcı, çok yönlü düşünebilen, hayal gücünü kullanan, odaklanan ve belirli bir amaca yönelik çalışan bireyler olmalarını destekleyen, bu yönüyle bilişsel gelişime katkı sunan materyallerdir.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların akranları ve yetişkinler ile etkileşime geçmelerini, onlarla belirli bir iletişimi başlatmalarını, sürdürmelerini ve sonlandırmalarını sağlar. Çocuklar, bu süreçte bazen küçük gruplar ile bazen de tüm grup ile bir araya gelir, beraber oyun kurarlar. Ayrıca, doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların dramatik oyun kurmalarına, bu oyunlarda çeşitli toplumsal rolleri deneyimlemelerine imkân tanır. Bu nedenle, doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların sosyal duygusal gelişimini destekler.

Doğal ve açık uçlu materyalleri kullanarak oyun kuran çocuklar, kendilerini sözel ve sözel olmayan yollar ile ifade ederler. Örneğin bir oyunda arkadaşı ile telefonda konuşan çocuk, bir kozalağı telefon yapar, arkadaşını doğum günü partisine davet eder. Bu sırada hem konuşur, hem arkadaşını dinler, hem de konuşma sırasını bekler. Bu durum çocukların dil becerilerine (alıcı ve ifade edici dil becerileri) katkı sunar. Çocukların kelime hazinelerinin gelişmesi de desteklenir. Bu nedenle doğal ve açık uçlu materyaller, dil gelişimine katkı sağlarlar.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların dans, hareket, müzik, sanat yoluyla kendilerini ifade etmelerine de olanak sağlarlar. Çocukların açık alanda müzik yapmaları (örneğin taşları birbirine vurarak ritim oluşturmaları) ve diğer çocukların bu ritme uygun hareketler yapması olası olduğu gibi doğal materyalleri bir araya getirerek kolaj çalışmaları yapmaları ve görsel sanatları kullanmaları da mümkündür.

Doğal ve Açık Uçlu Materyallerin Çocuk Sağlığına Etkisi

Doğal çevre ve içerdiği doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların sağlıklı ve iyi olma halini destekler. Çocuklar doğal çevrede rahatlıkla hareket edebilir, oyun oynayabilirler. Yapılan bilimsel araştırmalar, çocukların doğadan mahrum kaldıklarını, değişen toplumsal koşulların ve yaşam koşullarının çocukların doğadan kopmalarına ve sıklıkla iç mekânda kalmalarına yol açtığını ifade etmektedir. Bu durum Louv (2005) tarafından “doğa eksikliği sendromu” olarak ifade edilmektedir. Bu sendromu yaşayan çocuklarda astım, depresyon, endişe, kaygı bozuklukları, göz sağlığı sorunları, kas ve iskelet sistemi sorunları, D vitamini eksikliği gibi birçok sağlık sorunu görülmektedir. Doğadan uzak kalan ve ekran başında sıklıkla vakit geçiren çocukların hareket imkânı bulamaması ve sağlıklı beslenmeleri obezite ve yeme sorunlarına yol açmasının yanı sıra, kas ve iskelet sorunlarını da tetiklemektedir. Ayrıca sıklıkla ekran başında kalmanın göz sağlığı sorunlarını artırdığı bilinmektedir. Bununla birlikte açık alanda olmayan çocuklar D vitamini eksikliği yaşamaktadır. Doğal çevreden mahrum kalan çocuklarda depresyon, endişe ve kaygı bozuklukları görülmektedir.

Doğal ve açık uçlu materyaller, içerdikleri elementler nedeniyle de çocukların sağlıklı ve iyi olma haline katkı sunarlar. Yapılan araştırmalar, toprak, kum ve kirin içerdiği elementler nedeniyle çocukların bağışıklık sistemini desteklediğini ve astım, alerji gibi birçok hastalığa karşı direnç geliştirmelerine olanak sağladığını göstermektedir.

Doğal ve açık uçlu materyaller, çocukların duyarlarını etkin kullanmalarına da olanak sağlarlar. Çocuklar, bu materyaller ile etkileşime girerken görür, koklar, duyar, hisseder ve tadına bakabilirler. Bilimsel çalışmalar, duyarların öğrenmede ve sağlıklı beyin gelişimdeki etkilerine odaklanmaktadır. Özetle doğal ve açık uçlu materyaller ve doğal çevre, çocukların hem bütünsel gelişimine hem de sağlıklı ve iyi olma haline katkı sunan, ulaşılabilir, doğal, ekonomik bir terapidir.

İÇ MEKÂNLARIN ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDEKİ YERİ

İnsanları belirli bir ölçüde bulunduğu çevreden ayıran ve içerisinde eylemlerin sürdürülmesine imkân sağlayan alanlar genel olarak mekân olarak tanımlanmaktadır (Aslan, Aslan ve Atik, 2015). Günümüze kadar farklı alanlardan birçok bilim insanı mekân kavramını tanımlamaya çalışmıştır. Yapılan tanımlar incelendiğinde, mekânın insan davranışları üzerindeki etkisini ön plana çıkaran açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Bu durum mekân ve insan davranışları arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. İnsanlar buldukları mekânı öncelikle duyu organları vasıtasıyla tanımaya çalışırlar. Bu süreçte sahip oldukları bilişsel ve duyuşsal birikimlerini kullanarak buldukları ortama yönelik bir mekân algısı geliştirirler. Bireylerin sahip olduğu bu mekân algısı, buldukları ortamdaki davranışlarını etkiler ve yönlendirir. Özellikle çocuklarda bu etki düzeyi daha da fazla olabilmektedir. Çünkü çocukluk dönemi, bireylerin öğrenmeye en fazla açık olduğu ve tüm gelişim alanlarındaki becerilerin temellerinin atıldığı bir dönemdir (Kahraman, Ceylan ve Korkmaz, 2016). Bu dönemde çocuklar, çevrelerindeki tüm koşul ve unsurlardan olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilirler. Bu yüzden çocukların etkileşim halinde oldukları mekânların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerine uygun olarak tasarlanması gerekir. Bu sayede çocukların öğrenme güdülerini de karşılanabilir. Ayrıca çocukların etkileşim halinde oldukları mekânların sadece yetişkinlere yönelik tasarlanması, mekânı onlar için kapsayıcı ve uygun bir öğrenme ortamı olmaktan uzaklaştırabilir. Hâlbuki çocukların uzun süre vakit geçirdikleri bu ortamların onlara uygun olacak şekilde tasarlanması, mekânı bir öğrenme ortamı haline getirecektir.

İç Mekânın Tanımı

İç mekânlar, doğal mekânlar içerisinde, fiziki mekânın bir kısmının duvarlar ve tavanla kapatılması sonucu oluşturulmuş yerlerdir (Altan, 2012). Bu yerler, uyuma, beslenme, çalışma gibi birçok eylemi karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Çocuklar bu ortamlarda beş duyu organlarını kullanarak çevrelerini tanımaya ve anlamlandırmaya çalışırlar. Bu süreçte çocukların gördükleri, dokundukları veya psikolojik olarak hissettikleri tüm her şey, onların mekâna karşı algısını etkiler. Çocuğun bulunduğu iç mekânın rengi, donatıları, ışığı ve ısısı gibi tüm faktörler mekân algısını oluşturan parçalarıdır. Çocukta oluşan bu mekân algısı, çocuğun ruhsal yapısını, düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını etkiler. Bu nedenle çocukların duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını buldukları iç mekânların tasarımı ile yönlendirebilmek mümkündür (Erten Bilgiç ve Yüce Ay, 2021).

İç Mekânlarda Güvenlik Önlemleri

İç mekânlar tasarlanırken genellikle ilk dikkat edilen kriter, seçilen masa, sandalye, dolap, ayna, saat, vazo vb. bir çok eşyanın uyumlu olmasıdır. Uyum elbette ki bir tasarımda estetiğin sağlanması için ön koşuldur. Ancak çocukların etkileşim halinde oldukları bir ortamda, seçilecek eşyaların güvenlik riski oluşturmaması daha öncelikli bir kriter olarak değerlendirilmelidir. Hareketsiz mobilyaların sabitlenmesi, kesici ve delici aletlerin çocukların erişemeyeceği yerlerde konumlandırılması gibi birçok tedbir bulunan ortamı daha güvenli hale getirecektir.

Çocuklar için güvenli bir iç mekân tasarlanırken belirlenecek tedbirler dengeli olmalıdır. Alınacak tedbirlerde öncelik çocuğun güvenliği olmalıdır. Ancak bu tedbirlerin abartılması veya amacından uzaklaştırılması çocuklar için aşırı kısıtlayıcı bir ortamın oluşmasına neden olabilir. Aşırı korumacı veya kısıtlayıcı bir ortam çocuğun gelişim ve eğitim sürecini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle iç mekânların güvenliği sağlanırken ölçülü davranılmalı ve çocuğun güvenli bir ortamda özgür bir şekilde hareket etmesine izin verilmelidir.

İç Mekânlar ve Özellikleri

Çocukların en çok vakit geçirdikleri iç mekânlardan bazıları; kütüphaneler, kapalı spor salonları, müzeler, sinema ve tiyatro salonlarıdır. Bu ortamlardaki somut ve soyut öğelerin çocuğa sunduğu imkânlar, çocuğun fiziksel, bilişsel ve duyuşsal gelişimini etkilemektedir. Çocukların buldukları ortamda maruz kaldıkları uyarıcılar, onların ilerleyen süreçlerdeki gelişim ve eğitim süreçleri üzerinde izler bırakabilmektedir. Bu sebeple çocuklar için nitelikli bilişsel uyarıcıların yer aldığı, zengin dil etkileşimlerinin, olumlu sosyal ve duygusal deneyimlerin yaşanmasına imkân tanıyan mekânların tasarlanması gerekir. Bu ise ancak planlı ve bilinçli bir iç mekân tasarım ile mümkündür. Çocukluk döneminin büyük kısmı ev ortamında geçer. Bu ortamda sevgi ve güven içerisinde sunulan bilişsel uyarıcılar, çocuğun çok yönlü gelişimi için önemlidir (Erkan, 1998). Çünkü zihinsel gelişimin en kritik evresi doğumdan sonraki ilk dört yıldır. Özellikle insan zekâsının %50'sinin 0-4 yaş arasında,

%30'unun 4-8 yaş arasında, %20'sinin de 8-17 yaş arasında geliştiği düşünüldüğünde, uyarıcılarla zenginleştirilmiş, güvenli ve sağlıklı bir ev ortamının oluşturulması daha fazla önem kazanmaktadır (Aydoğan, 2006). Böyle bir ev ortamının oluşturulmasında en önemli görev ebeveynlere düşmektedir. Ebeveynler ailenin diğer üyelerinin ve eğitim kurumlarının desteğini alarak işbirliği halinde böyle bir ortam oluşturabilirler. Bu sayede hem ev ortamında çocukların sağlıklı gelişimi desteklenmiş olur hem de okul ortamında edinilen kazanımların kalıcılığı sağlanabilir (Güven, 2000).

Çocukların evden sonra en çok vakit geçirdikleri mekânlar okullardır. Çocuklar okul öncesi eğitim döneminden itibaren haftanın en az beş gününü okulda geçirirler. Bu süre ilerleyen eğitim kademelerinde daha da artabilmektedir. Çocukların ailelerinden uzun süre ayrı kaldıkları ve yeni arkadaşları ile vakit geçirdikleri zamanlar genellikle okul hayatlarının ilk yıllarıdır. Bu dönem çocukların yoğun stres yaşadıkları bir dönem haline gelebilmektedir (Sarp, 1995). Aslında çocukların yeni tanıştıkları okul ortamında stres yaşamaları sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu süreçte çocukların çevreyi tanımaya yönelik girişimleri ve bu girişimlerin sonucunda aldıkları tepkiler, ortama uyum sürelerini ve stres düzeylerini etkileyebilmektedir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken en önemli husus, çocuğun bulunduğu ortamda kendini güvende hissedebilmesidir. Çünkü güven duygusu, çocuğun bulunduğu ortama uyum sürecini kolaylaştırmakta ve düşüncelerini rahatlıkla ifade etmesini olanak sağlamaktadır. Özellikle çocukların özel bir alan olarak gördükleri ev ortamından okul ortamına geçiş sürecinde kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. Bu geçiş döneminde okul öncesi eğitim kurumları ve ilkokulların ev ortamına benzer özelliklerle tasarlanması, çocukların okula uyum süreçlerini kolaylaştırmakta ve eğitim aktivitelerinin rahatlıkla yapılmasına imkân sağlamaktadır.

Kapalı spor salonları, çocukların sıklıkla vakit geçirdikleri bir başka mekândır. Spor salonları, çocukların ilgisini çeken, mahremiyetin dikkate alındığı, yeterli aydınlatma ve temiz havaya sahip bir yer olarak tasarlanmalıdır (Archello, 2021). Spor salonlarında çocukların zarar görebileceği ekipmanlar ve malzemeler için gerekli tedbirler alınmalıdır. Çocukların yaşlarına uygun malzemeler ve aletlerle çalışmasına özen gösterilmelidir. Diğer yandan ortam, gerekli hijyen, ilk yardım, ısınma ve aydınlatma sistemlerine sahip olmalıdır. Spor salonlarının duvarlarından tavanlarına kadar tüm unsurlar çocukların ilgisini çekebilecek ve onları spora yönlendirebilecek şekilde tasarlanmalıdır. Çocukların özellikle okul çağlarında ziyaret ettikleri bir başka mekân müzelerdir. Müzeler çocuklara farklı kültürleri bir arada sunan ve onların çok kültürlülüğü öğrenmelerine imkân sağlayan mekânlardır. Çocuklar bu ortamlarda duyu organları vasıtası ile kendi kültürlerini ve başka kültürleri kalıcı bir şekilde öğrenebilir. Ayrıca çocuklar çok eski zamanlarda yaşamış olan toplumların yaşam koşulları, değerleri ve kültürleri hakkında fikir sahibi olabilirler. Çocukların birçok kültürü tanınması ve bu kültürlerle karşı hoşgörülü olabilmesi de yine müze ziyaretlerinin ve müze ortamının çocukların eğitimlerine sağladığı bir başka fayda olarak sıralanabilir.

Müzeler çocuklar için etkin bir öğrenme ortamı sunabilir. Bunun için çocukların bireysel veya grup olarak gerçekleştirecekleri etkinliklere uygun bir ortamın sağlanması gerekir. Çocukları motive eden, araştırmaya yönlendiren ve yeni bir şeyler yapma konusunda teşvik eden bir müze ortamı, onların yeteneklerine ve yaratıcılık becerilerine önemli katkılar sağlayabilir (Adıgüzel ve Başbuğ, 2019). Diğer yandan çocukların tüm duyu organlarına hitap eden ve yaratıcılık becerilerinin ortaya çıkmasına olanak sağlayan bir müze ortamı, onların akademik başarılarını da artırabilir (Uğurlu, 2022) Çocuklara okuma kültürü ve alışkanlığı kazandırmada en önemli mekânlardan biri kütüphanelerdir. Kütüphanelerde bireyler ücretsiz olarak kitaplara erişebilmekte ve araştırmalar yapabilmektedir. Çocukların küçük yaşlardan itibaren kütüphanelerle tanışmaları, ilerleyen yıllarda iyi bir kitap dostu ve okur olmalarını destekler. Bu sebeple kütüphanelerde çocukların yaşlarına uygun okuma ve araştırma alanlarının oluşturulması önemlidir. Kütüphanelerde çocukların erişebileceği rafların, rahat edebilecekleri konforlu sandalye ve masaların olması, onların ortama uyumunu kolaylaştırmaktadır. Kütüphane ortamının ısısı, aydınlığı, ses yalıtımı vb. unsurlar çocukların kütüphane ortamından daha fazla istifade etmesini sağlayabilir.

Çocuklar için hem öğretici hem de keyif verici bir başka ortam, sinema ve tiyatro salonlarıdır. Sinema ve tiyatro salonları günümüzde büyük kitlelere hitap eden mekânlardır. Birçok insana hitap eden bu ortamların işlevsel olarak kullanılabilmesi için mekânsal gereksinimlerin karşılanması gerekir. Ortamın sağlıklı olması ve oturma alanlarının konforlu olması ilk etapta dikkat edilen hususlardır. Salonlardaki akustik kalitesi, izleyicilerin sahneye olan uzaklıkları, ortamda kullanılan teknolojik aletlerin kalitesi, havalandırma sistemleri, ses yalıtımı, ısıtma sistemleri vb. birçok teknik unsur ortamın işlevselliğini büyük oranda etkilemektedir (Yıldız, 2007). Sinema ve tiyatro salonlarındaki bu unsurların çocuklara uygun olabilmesi, onların bu sanat dallarına olan ilgilerini etkileyecektir. Bu ortamlarda çocuklar oynanan oyunlarda veya izlenen filmlerde verilmek istenen mesajları daha kolay alabileceklerdir.

İÇ MEKÂNLARDA KULLANILAN MATERYALLERİN ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNE ETKİLERİ

Gelişim psikolojisine göre çocukluk döneminde farklı gelişim evreleri ve her evrenin kendine özgü gereksinimleri bulunmaktadır. Birey bu dönemlerde temel kazanımlar edinir ve gereksinimleri karşılandığında sağlıklı büyüme ve gelişme gösterir. Bu sebeple, çocukların kullanımına sunulan mekânlarda, bu dönemin gelişim özelliklerine ve gereksinimlerine dikkat edilmelidir (Çukur, 2011). Çocukların mekânı algılama süreci erken çocukluk döneminde çevredeki nesnelere görme alanında çıksa dahi var olmaya devam ettiğini anlamasıyla başlar. Çocukların gelişim sürecine etki eden unsurların başında fiziksel çevre gelmektedir. Fiziksel çevre ve içinde buldukları mekânlar, çocukların gelişim alanları ve davranışlarını şekillendirmektedir. Mekân, Türk Dil Kurumu (TDK)'a göre “yer, bulunulan yer, uzay” anlamına gelirken, bireyi çevreden belli bir ölçüde ayıran ve sınırları gözlemci tarafından algılanabilen uzay parçası olarak da tanımlanabilmektedir. (Aslan, Aslan & Atik, 2015; Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). İç mekân ise mimari bir yapı içerisinde kalan, açık alanlarla bağlantısı kesilmiş kapalı ortamlardır. Açık alanların nispeten azlığı, çocukların kentsel yaşam koşullarında vakitlerini daha çok kapalı iç mekânlarda geçirmesi davranış, tutum ve reaksiyonlarını kötü yönde etkilemektedir (Al-Khalaileh, 2004). Çocukların sağlıklı gelişim süreçlerinin içinde bulunduğu sosyal çevre ve mekândan doğrudan etkilendiği de bilinmektedir. Çocukların gereksinimlerine, beklenti ve isteklerine cevap verebilen bir iç mekân, çocuklara güvenli bir ortam sunar ve çocukların tüm gelişim alanlarına destek olmaktadır (Tandoğan, 2014). İç mekânların niteliğini belirleyen unsurlardan en önemlisi ise mekânda kullanılan materyallerdir.

İç Mekânlar

Bireyler çevresiyle sürekli etkileşim içerisinde. Özellikle fiziksel ve zihinsel gelişimin hızlı olduğu çocukluk döneminde çevresel etkenlerin önemi büyüktür. Çocuklar bu dönemde duyuların yoğun olarak kullanır. Ayrıca kendisi ve çevresini algıladıklarıyla anlama, kavrama ve anlamlandırma çabasıdır. Hareket ederek çevresini deneyimler ve bu süreçlerde duyular meraklarına cevap ararken kullanılır. Düşünerek anlama becerisini geliştirir ve kavradıklarını dile döker. Fakat tüm bu gelişim süreçlerinin niteliği çevresel etmenlere bağlıdır. Bu sebeple, çocukların değişen ve evrilen gereksinimlerini karşılayacak, zengin uyarıcılarla gelişimlerine çok yönlü destek olacak ve görsel algı gelişimlerine uygun mekânların çocukların kullanımına sunulması önemlidir (Çukur, 2011).

İç Mekânlarda Kullanılan Materyaller

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve büyük şehir düzenleri çocukların küçük yaşta itibaren yapay malzemeler ile tanışmasına ve betonlaşmış alanlarda yetişmelerine sebep olmaktadır. Bu durum yaşanan evlerin bahçeli müstakil evlerden büyük apartman bloklarına dönüşmesiyle birlikte çocuklar için daha zor bir hal almıştır. Çocuklar doğası gereği sağlıklı gelişim göstermesi için hareket etmeli, keşifler yapmalı ve oyun oynamalıdır. Ancak kapalı mekânlara sıkışan çocuklar hem materyal olarak hem de mekânsal olarak sağlıklı gelişim imkânı bulamamaktadır. Çocuklara fırsat sunabilecek mekânların olmayışı fiziksel ve zihinsel gelişimlerine olumsuz etki etmektedir (Öztürk & Bayrak, 2017).

İç mekânlarda kullanılan materyaller çocukların gelişim ve sağlıkları açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ev, okul, kapalı spor salonu, kapalı eğlence parkları, çocuk müzeleri, kütüphane ve sinema-tiyatro gibi alanlarda kullanılan materyallere dikkat edilmesi gerekir. Örneğin çocukların gelişimlerinin desteklenmesi ve sağlıklarının korunması adına evlerde dikkat edilmesi gereken unsurlar ve bulundurulması gereken materyallerin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler “sağlam, dayanıklı ve ekonomik, kullanışlı ve değiştirilebilir, işlevsel, su geçirmez ve boya atmaz nitelikte, sağlıklı malzemeden üretilmiş, çocukların hayal dünyalarını genişleten, çocuğa özgü, çok seçenekli ve eklenebilir, modüler, renk çeşitliliği açısından zengin, kazalara karşı güvenli, kolay temizlenebilir” şeklinde sıralanabilir. Materyal ve malzeme seçiminde ana amaç materyalin işlevini yerine getirmesi, biçimsel olması ve çocuk sağlığı açısından zararsız olmasıdır. Evlerde bulunan materyallerin çocukların gelişimi ve sağlığı için uygunluğu noktasında fiziksel, kimyasal, yapısal ve yüzeysel olmak üzere dört farklı grupta incelenmesi gerekir. Malzemenin fiziksel niteliğini yoğunluk sertlik, genleşme, ısı ve elektrik iletkenliği, ısıya direnç, erime gibi özellikler, kimyasal niteliğini; kimyasal etmenlere karşı direnç, yanma gibi nitelikler, yapısal niteliğini; direnç, esneklik katsayısı gibi nitelikler ve yüzey niteliğini ise yüzey işlenebilirliği, doğal yüzey renkleri ve dokusu, yüzey

sertliği gibi özellikler belirlemektedir.

İç Mekânlarda Kullanılan Materyallerin Önemi

Doğumu itibariyle yaşadığı ev ile sınırlı kalmayıp etkileşimini farklı alanlarda sürdüren çocuklar, yeni deneyimler edinirler. Deneyimler yoluyla öğrenen ve gelişen çocuklar sosyal çevreyle olduğu kadar fiziksel çevreleri ile de etkileşime geçme ihtiyacı duyarlar. Bu etkileşim çocuğun mekânsal deneyimini oluşturur. Biyolojik, fiziksel, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılayan ya da karşılamayan mekânlar çocuğun mekânsal deneyimini kazandığı yerlerdir. Mekânın kendi gelişim özelliklerine uygun, ergonomik, güvenli ve uyarıcı materyallerle donatılmış olması çocukların aidiyet ve aşinalık duygularını uyandırarak çevresi ile ilişki kurmasını kolaylaştırır (Gür & Zorlu, 2002). Çocukların kişiliği, yetenekleri ve bilişsel gelişim süreçlerinde gerekli uyarıcılar buldukları mekânın etkisi ile desteklenir. Çocukları bilinen kalıplardan kurtararak, kendine özgü yetenek ve becerilerini geliştirebileceği, özgür olacağı, bilinçli olarak destek materyalleri ile donatılmış mekânlarda deneyim kazanma imkânı tanınmalıdır. Ergonomik ölçüler, mekânın uyarıcısı olan renk, doku, ışık ve form etkileri yaş gruplarına, bilişsel ve fiziksel özelliklerine göre tasarlanmalıdır. İç mekânlarda uyarıcıların doğru materyallerle kullanılması çocukların bütüncül gelişimini olumlu olarak etkileyecektir (Doğan & Baksi, 2019).

İç Mekânlarda Kullanılan Materyallerin Çocuk Sağlığı ve Gelişimine Etkisi

Çocukların ilk iki yıldan itibaren ebeveynler, çocukların çevrelerini organize etmede rehberlik eder. Üç ile altı yaş arasında ise çocukların yeteneklerinin hızlı geliştiği ve birçok deneyimsel kazanımın edinildiği dönemdir. Bu dönemde doğru materyallerle tasarlanan bir iç mekân çevreden gelecek uyaranlar doğrultusunda görmesine, tutmasına, dokunmasına ve etkileşimle işitmesine olanak verildiğinde bilişsel beceri gelişimleri hızlanır. Ayrıca mekânlar çocukların sosyalleşmesinde de önemli rol oynar (Burdurlu, Kılıç, İlçe & Yener, 2004). İç mekânda kullanılan materyallerin çocukların gelişimlerine destek olmanın yanında sağlıklarına da önemli etkileri bulunur. Piaget, çocukların keşif yapmaktan hoşlandıklarını, sürekli yeni şeyler görmek ve istediklerini belirtir. Çocukların zihinsel gelişiminin de bu mekânsal imkân ve durumlardan etkileyeceğine vurgu yapar. John Dewey ise en iyi öğrenme yolunun deneyime dayalı olduğunu ifade eder. Maria Montessori de çocuklara somut yaşantısal deneyimler ve nitelikli materyallerden zengin bir mekân hazırlandığında üst düzey öğrenme gerçekleşebileceğini belirtir (Kıldan, 2007). Sonuç olarak iç mekânların çocuklar için güvenli, rahat oyun ve hareket ortamları içeren, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini destekleyecek, çevreyi basitçe algılayabilecekleri şekilde net ve aydınlık nitelikte tasarlanması önemlidir. Bu niteliği kazandırmak için uygun materyal seçimi çocukların hem sağlıklarına hem de gelişimlerine olumlu etki etmesi açısından önemlidir (Uzut, 2020).

DIŞ MEKÂNLARIN ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Çocuklar sağlıklı gelişim gösterebilmek için akranlarıyla, yetişkinlerle ve doğayla etkileşim içinde olmalıdır. Kentsel yaşamın yoğunluğu arasında çocukların bu etkileşimden uzak kalmamaları için çevresel düzenlemelerin uygun şekilde yapılması gerekir.

Çocuklar için tasarlanan dış mekânların sayı olarak çoğunluğuna bakılmaksızın araç trafiğinden uzak olmasına, çocukların kolayca ulaşabileceği şekilde konumlanmasına ve sınırlarda doğal malzemelerin kullanılmasına özen gösterilmelidir (Laçin Şimşek, 2011).

Dış mekânlar, çocukların doğal ortamlarda oyun oynamalarına imkân sağlamaktadır. Bu kapsamda oluşturulan oyun alanları ve tasarlanan parklar çocukların yaratıcılıklarını geliştirmelerine katkı sağlar.

Kentlerde yaşayan çocukların çoğunlukla kendi evlerinde vakit geçirdikleri, toplumdaki ve insanlardan izole bir şekilde yaşadıkları düşünüldüğünde, kentte yer alan çocuk bahçeleri, açık hava oyun alanları gibi dış mekânlar, farklı çocuklarla bir araya gelmeleri açısından önem kazanmaktadır.

Dış Mekânın Tanımı ve Önemi

Dış mekân; farklı yaşlardaki bireylerin öğrenme, keşfetme, araştırma, inceleme ve eğlenme amacıyla vakit geçirdikleri açık alan olarak tanımlanmaktadır (Wells ve Merriman, 2002).

Serbest zamanlarda tercih edilen etkinlik alışkanlığı küçük yaşlardan itibaren kazanılmaktadır. Bireyin çocukluk döneminde ne şekilde vakit geçirdiği üzerine ailenin bu tercihlerdeki etkisi ve katkısı önemlidir. Doğal ortamların ve açık alanların çocukların gelişimleri üzerinde olumlu etki yarattığı bilinmektedir. Serbest zamanlarını spor yaparak, kültürel etkinliklere katılarak geçiren bir çocuğun gelişimi sağlıklı olacaktır. Bu nedenle ailelerin çocukların öğrenmelerine katkı sağlamak adına dış mekânları tercih etmelerine rehberlik edilmelidir (Burkeen ve Alston, 2001; Zeijl vd., 2000).

Dış mekânlarda önemli husus yapının etrafının bahçe duvarı ile çevrilmesidir. Bu sayede mekân, şehrin hareketliliğinden korunmuş olacaktır. Dış mekânlarda hazırlanan tesisler için otopark, çocukların kullandığı alandan uzak konumlandırılmalıdır. Genel kullanım alanı bulunan dış mekânlarda ise çocuklu aileler için otopark çocuklar için hazırlanan alana daha yakın olmalıdır (Aydemir vd., 2004).

Dış mekânlar çocukların doğayla buluşmasına fırsat verdiği için olabildiğinde doğal materyaller kullanılarak oluşturulmalıdır. Çocukların özgürce koşmasına, eğlenmesine yönelik doğal toprak ve yeşillik içinde olması gerekir. Beton yapılara yer verilmesi çocukların gelişimi ve güvenliği açısından uygun değildir.

Dış Mekân Türleri

Dış mekânların bazıları belirli yaş gruplarına hitap etmektedir. 6 yaşından küçük çocuklar için çocuk bahçeleri, 6-12 yaş aralığındaki çocuklar için açık hava oyun alanları, 13 yaş ve üzeri genç ve yetişkinler için ise oyun arsaları bulunur (Yılmaz ve Bulut, 2002). Bunun yanı sıra açık hava spor alanları, hayvanat bahçeleri ve botanik bahçeleri de çocuk gelişimine ve eğitime katkı sağlayan dış mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

Açık hava oyun alanları çocukların bireyselliğini ön plana çıkaran, özgürce hareket etmelerine imkân sağlayan, doğa ile ilgili farkındalık kazandıran, tüm duyularını kullanabildikleri dış mekânlardır (Richards ve Palmer, 2012). Açık havada oynadığı oyun ile çocuk, enerjisini doğru yönde kullanmayı, olumsuz duygu ve durumlarla başa çıkmayı öğrenirken bağımsızlığını da geliştirmiş olur (Sandseter, 2007). Mevcut düzende özellikle şehir hayatında çocukların deneyimlerini artırmak amacıyla açık hava oyun alanlarında çeşitli bitkilerden oluşturulan doğal alanlar, eğimli ve geniş alanlar yer almalıdır. Bu alanlar çocukların bütüncül gelişimini dikkate alarak düzenlenmelidir. Çocukların merak duygusunu, yaratıcılığını destekleyen, hem bireysel hem de grup oyunları için uygun koşullar oluşturulmalıdır. Farklı yaş gruplarını da dikkate alarak basit ve işlevsel materyallere yer verilmesi gerekir (Sanoff, 1995). Yaş gruplarına göre tasarlanan materyaller birbirinden ayrı konumlandırılmalıdır (LaTomme ve Rosenblatt Naderi, 2012).

Çocuk bahçeleri, yüksek katlı binalarda yaşayan ve anne-babanın çalıştığı çekirdek ailelerde yetişen çocuğun sosyal yaşamın içinde yer almasını kolaylaştıracak bir özellik taşır. Bu nedenle ailelerin yaşadıkları yerlere yakın ve güvenli oyun bahçelerinin yapılması yararlı olacaktır (Deretarla Gül, 2012). Çocuk parkı olarak bilinen çocuk bahçelerinde çocukların motor becerilerini geliştirmeye yönelik salıncak, kaydırak, tırmanma halatları gibi araçlar yer alır. Diğer dış mekânlara ulaşımın

kısıtlı olduğu durumlarda küçük çocukların açık alanda vakit geçirmelerini sağlayan parkların temizliği, bakımı ve güvenliği yerel yönetimler tarafından takip edilir.

Oyun arsaları, 13-19 yaş aralığındaki gençlerini ve yetişkinlerin kullanımına sunulan içerisinde futbol, tenis, voleybol gibi çeşitli faaliyetlerin yürütülebileceği şekilde tasarlanmış alanlardır (Dinç, 1993). Genç bireylerin akran etkileşimini, sosyalleşmesine olumlu etkilediği gibi spor yaparak fazla enerjisini atmasını sağlar.

Açık hava spor alanları, çok sayıda insanın kolaylıkla erişebileceği, fiziksel aktivitelerini yapabileceği fitness ekipmanlarının yer aldığı dış mekânlardır. Aktif park olarak tanımlanan bu mekanlarda yer alan egzersiz aletleri spor yapmak isteyenler için basit ve dayanıklı malzemelerden yapılıdır (Cohen vd., 2012).

Hayvanat bahçeleri, içinde bulunan canlıların doğal habitatlarına uygun yerleştirilmesi durumunda ve kentin düzenini bozmayacak şekilde konumlandırıldığında ziyaretçi sayılarında artış görülür (Bitgood, Patterson ve Benefield, 1988). Ayrıca kafesli sergilenen canlılar yerine doğal ortamlarında ya da doğala yakın bir şekilde sergilenen canlılar daha çok ilgi görür (Finlay, James ve Maple, 1988; Civelek, 1999).

Botanik bahçeleri bitki çeşitliliğini yansıtmayı amaçlayan doğal yaşam ve öğrenme ortamlarıdır. Laboratuvar olarak kullanılan, bitki türlerinin araştırıldığı, bakımının ve devamının sağlandığı yerler olarak kurulmuştur. Daha sonra tedavi amacı ile kullanılacak bitkilerin yetiştirildiği yerler olmuştur. Doğal ortamların örneği olan botanik bahçeleri çocuklarda çevre bilincini geliştirdiği gibi deneyler ve etkinlikler sayesinde yaparak ve yaşayarak öğrenme fırsatı sunar (Bailey ve Bailey, 1978).

DIŞ MEKÂNLARDA KULLANILAN MATERYALLER

Dış mekânlarda kullanılan materyaller kullanılırken ya da çocuklara yönelik dış mekânlarda oluşturulurken dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar bulunmaktadır. Güvenlik, çocuğa görelilik, çok yönlülük, esneklik, sınırsızlık, çeşitlilik, etkileşime açık olması gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır. Güvenlik unsuru için alanın büyüklüğünün göz önüne alınması, alanın büyüklüğüne yönelik materyal eklenmesi, materyallerin çok sivri olmaması, delici, kesici aletlerin kullanımında dikkat edilmesi gibi unsurlar önemlidir. Çocuğa görelilik unsurunda materyallerin çocukların gelişim özelliklerine uygun ve var olan potansiyellerini en üste taşıyacak nitelikte olması gerekmektedir. Çok yönlülük unsuru bulunan materyallerin birden çok işlevinin olması ya da farklı amaçlara hizmet ediyor olmasını temsil etmektedir. Esneklik unsuru çocukların materyallerle yaptıkları keşiflerde bireysel farklılıklarının temel alınmasını barındırmaktadır. Sınırsızlık unsuru gerçek yaşamla bütünleştirilebilir olmayı temsil etmektedir. Çeşitlilik materyallerin farklı yapıda ve sayıda olmasını; etkileşime açıklık unsuru ise çocukların sosyalleşmelerini temsil etmektedir. Dış mekânlarda bulunan materyallerin keşfetmeye açık olması çocuklarda kalıcı izli öğrenmeler oluşmasını da sağlamaktadır (Mercan ve Bilir, 2022). Bunların nedenleri arasında iç mekânlara kıyasla daha sınırsız ve uyulması gereken az kural olması sayılabilir.

DIŞ MEKÂNLARDA KULLANILAN MATERYALLERİN ÖNEMİ

Geçmişten günümüze birçok erken çocukluk eğitimcisi dış mekânların ve dış mekânlarda kullanılan materyallerin önemine vurgu yapmıştır. Dewey dış mekânların çocukların sağlıklı gelişimi için önemli olduğunu ifade ederken, Steiner bu mekânlarda kullanılan materyallerin nitelikli olması gerektiğini ifade eder. Ek olarak bu materyallerin çocukların yaş ve gelişim özelliklerine yönelik olması gerektiğini vurgular. Froebel ise benzer şekilde etkili ve nitelikli materyallerle hazırlanmış dış mekânların çocukların iyi olma halini desteklediğini ifade eder. Pestalozzi dış mekânlarda bulunan materyallerin yaşamsal becerileri desteklediğini savunur. Başka bir erken çocukluk eğitimcisi Jean-Jacques Rousseau ise Emile adlı kitabında çocukların dış mekânlarda bulunan materyallerle uygulamalar yapmalarının gelişimlerinde önemli rol oynadığını ifade eder. Erken çocukluk eğitimcilerini destekler nitelikte olan ve bu dönemde kullanılan yaklaşımlar da bu materyallere dikkat çekmektedir. Örneğin, Reggio Emilia yaklaşımında çevre üçüncü öğretmen olarak kabul edilir ve çevrenin çocukların yaşamlarında önemli rol oynadığını söyler. Aynı zamanda yaklaşımda, dış çevrede bulunan materyallerle etkileşimin çocukların gerçek yaşamla bütünleşmelerinde önemli olduğuna vurgu yapılır. Montessori yaklaşımında çocukların gelişimlerini desteklemede dış mekânların zorunluluk olduğunu vurgulanmıştır. Geçmişten günümüze farklı erken çocukluk eğitimcileri ve yaklaşımlarında da ifade edildiği gibi dış mekânlarda bulunan materyaller çocukların gelişimi ve eğitimi için önemlidir.

DIŞ MEKÂNDAN KULLANILAN MATERYALLERİN ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNE ETKİLERİ

Akıl, beden ve ruh sağlığının birleşmesi ile dış mekânlar çocukların gelişiminde bütüncül rol oynar. Çocukların kendine güven, dayanıklılık, odaklanma, öğrenme, yaratıcılık, esneklik becerileri de dış mekânlarda bulunan materyaller aracılığıyla desteklenir. Örneğin dış mekânlarda farklı çeşitlilikte materyal kullanılması, farklı oyun türlerine imkân tanınması, çocukların zihin, beden ve ruh sağlığı yönünden sürekli aktif olmalarını sağlar. Çocuklara yönelik hazırlanan dış mekânlar yapıları gereği farklılık gösterse de gelişime olan katkıları yönünden ortak öğeleri barındırmaktadır. Dış mekânlar çocukların sosyal öğrenmelerini destekleyen, enerjilerini atmalarını sağlayan, problem çözme, gözlemlenme, keşfetme gibi bilişsel becerilerini destekleyen alanlardır.

Dış mekânlar çocukların disiplinler arası çalışma yapabilmeleri için önemli fırsatlar sunar. Yapılan birçok araştırmada dış mekânların çocukların fiziksel gelişimlerine, sosyal duygusal gelişimlerine, bilişsel gelişimlerine, iyi oluş hallerine yönelik olumlu etkilerinin olduğu bulunmuştur. Dış mekânlarda bir gelişim alanına sağlanan katkının diğer gelişim alanlarını da olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Örneğin fiziksel aktivite ile fiziksel gelişim desteklenirken aynı zamanda bilişsel olarak da beyin aktif kılınır. Bu nedenle hareket etmek beyin gelişimini dolayısıyla bilişsel gelişimi etkiler. Bir okul bahçesinde bulunan farklı büyüklükteki tepelerin içinden ya da dışından geçmeye çalışan çocuklar boyut kavramını öğrenirler ya da o büyük ve küçük tepelerden nasıl geçebileceğine dair kendilerine bir çözüm yolu üretirler. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda gelişim alanlarına

olan katkılar tek bir gelişim ile sınırlandırılmıyor olsa da belirli özellikleri ile ayrılabilir.

Bilişsel Gelişime Etkileri

Dış mekânlarda çocuklar keşfederek, yaparak ve yaşayarak öğrenirler. Ayrıca araştırma yapmak ve keşfetmek; çocukların kendilerinin öğrenmelerinin desteklenmesinde sınırsız imkânlar sunar. Dış mekânlarda bulunan materyallerde çocukların hayal gücünü kullanmaları bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Çocuklar yaratıcılıklarının sınırlarını zorlayarak yeni çözüm yolları yaratırlar ve bunları deneyerek sonuçlarını görürler. Buradan yola çıkarak dış mekânlarda bulunan materyaller çocukların bilişsel olarak sürekli aktif olmalarına ve zihinlerini çalıştırmalarına yardımcı olur. Çocuklar dış mekânlarda gözlem yaparak bir nesnenin dokusu, kokusu, sert ya da yumuşak olması gibi özelliklerini öğrenerek bu özellikler arasında ne gibi farklar olacağını da doğal yollardan gözlemlemiş olurlar. Dış mekânlar ve materyaller eleştirel düşünme, problem çözme gibi üst bilişsel becerilerin de gelişimini desteklerler. Çocukların keşif yaparken aynı zamanda eleştirel düşünebilmeleri gerekir. Bir dış mekânda zengin uyarıcı ve nitelikli materyallerin bulunması çocukların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine sonsuz olanak sağlar.

Sosyal Duygusal Gelişime Etkileri

Bilişsel gelişimde bahsedilen yaratıcılığın gelişmesi sosyal duygusal gelişimi de olumlu yönde etkilemektedir. Çocuklar edindikleri bilgileri, keşfettikleri olayları iş birliği içerisinde yapabilirler veya tek başına bir keşif yaptıklarında bunu arkadaşları ile paylaşabilirler. Merak duygusu ise sosyal duygusal gelişimin en temel duygularındandır. Dış mekânlar bu konuda çocuklara sınırsız bir alan sunar. Aynı zamanda çocukların birbirleri ile bu şekilde paylaşım yapmaları iletişim ve etkileşim becerilerini de destekler. Ek olarak dış mekânların çocukların iyi olma halini desteklediği üzerine çalışmalar da mevcuttur. Dış mekânlarda vakit geçirilmesi duygusal hastalıkların, sosyal sorunların, iletişimsizliğin de azalmasına neden olur. Burada dış mekânın sadece varlığı değil dış mekânlarda bulunan materyaller önemli yer tutmaktadır. Çünkü dış mekânlarda bulunan materyaller aracılığıyla bunlar meydana gelmektedir. Bağımsızlık, kendine güven, iş birliği, kurallara uyma, paylaşma, sorumluluk alma gibi becerilerin gelişmesinde çocukların dış mekânlarda yaparak, yaşayarak öğrenmeleri önemli yer tutmaktadır.

Fiziksel Gelişime Etkileri

Beyin gelişimini önemli bir ölçüde etkileyen unsurlardan birisi fiziksel aktivitedir. Hareket etme süresinin ve sınırlarının konsantrasyona ve dikkat becerilerine etki ederek beyni olumlu yönde desteklediği bilinmektedir. Dış mekânda bulunan sabit oyun materyalleri ya da doğal unsurlardan oluşan materyalleri keşfetmek çocukların hem ince motor becerilerini hem de kaba motor becerilerini geliştirmelerini destekler. Ağaçlar, kütük parçaları, toprak alan, su alanı, kayalar, tırmanma duvarları, içerisinden geçilen küçüklü büyüklü tepeler, bitkiler, farklı zemin türleri, tekerlekli araçlar, manipülatif oyuncaklar, trafik alanı, sanat alanı, kitap alanı, sebze bahçeleri, bilim merkezleri çocukların keşif yapmalarına imkân sağlayarak onlara vazgeçilmez bir ortam yaratır. Bu durum da çocukların ilgilerini çekerek gelişimlerine katkı sağlar.

Dil Gelişimine Etkileri

Dış mekânlarda kullanılan materyallerin etkisi diğer gelişim alanlarına göre az olsa da dil becerilerini geliştirdiğine dair de araştırmalar mevcuttur. Dış mekânlar, zengin uyarıcı materyaller barındırma özelliği ile dil edinimi ve sözcük dağarcığının gelişmesini destekler. Çocukların keşifleri sırasında açık uçlu sorular sorulması, onların yaratıcılıklarını desteklerken çocuklara kendilerini ifade etme olanağı da sağlar. Aynı zamanda çocukların birbirleri ile etkileşimleri de karşılıklı iletişim ve fikirlerini sunma için özgün ortamlar sunar.

FARKLI YAŞ GRUBUNDAKİ ÇOCUKLARIN YAŞAM ALANLARI VE ÇEVRE İÇİNDEKİ GEREKSİNİMLERİ

Birey, doğduğu andan itibaren başlayıp yaşam boyu devam eden, fiziksel, zihinsel ve sosyal-duygusal boyutları barındıran bir gelişim döngüsü içerisinde yer almaktadır. Bu döngüde, her yaş grubunda ve seviyede farklı fonksiyonel beceri ve görevleri gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bireyin gelişimsel döngüsü üzerinde kalıtsal kodlarının mı yoksa içinde bulunduğu çevrenin mi daha belirleyici olduğu yıllardır süregelen tartışmalar arasında yer almaktadır. Tek bir boyutun salt baskınlığını savunarak ele almak eksik bir bakış açısı sunmaktadır. Çünkü çevrenin sağladığı avantajlar ve dezavantajlar, kalıtsal faktörlerin baskın ve çekinik olmasına bağlı olarak gelişim döngüsü üzerinde farklı etkilere sahip olabilir. Çocukluk dönemi (0-18 yaş), yaşam alanı ve çevresel gereksinimlerin hızla değişip geliştiği, çevresel etkenlerin önem taşıdığı bir dönemdir.

Çevre ve Yaşam Alanı

Döllenmeden başlayarak yaşam boyu birey üzerinde etkili olan tüm dış uyaranları çevre olarak tanımlamak mümkündür. Yaşam alanı, bir bireyin gelişimini ve yaşamını sürdürdüğü, merkezinde bireyin ihtiyaçlarının yer aldığı, bireye özgü bir alan olarak tanımlanabilir. Genel çerçevede çevre, fiziksel ve sosyal çevre olmak üzere iki ana başlık altında tanımlanmaktadır. Yaşam alanları ise iç mekân ve dış mekân olmak üzere iki ana başlık altında tanımlanabilir.

Çocukların çevre ve yaşam alanlarına yönelik algıları

Çocukların çevre ve yaşam alanlarına yönelik algılarını bilmek, beklenti ve gereksinimlerini anlamak, bu doğrultuda geliştirici ve destekleyici yaşam alanları hazırlamak açısından önemlidir. Farklı yaş gruplarında farklı yerleşim birimlerinde yaşayan çocukların çevre ve yaşam alanlarına yönelik algıları farklılık göstermektedir.

Çocuklukta çevre ve yaşam alanlarını ele alan kuramlar

Birey dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren; fiziksel ve toplumsal çevrelerle, işlevsel ve duygusal bağlar yoluyla iletişim ve etkileşim içindedir. Çeşitli kuramlar, çevrenin ve yaşam alanlarının çocuk gelişimi üzerindeki önemine farklı perspektiflerden vurgu yapmaktadır.

Farklı Yaş Gruplarındaki Çocukların Yaşam Alanları ve Çevre İçindeki Gereksinimleri

Yaşam alanları, çocukların içinde yer aldığı yaş grupları ve gelişim dönemlerine göre çeşitlenmektedir. Gelişim dönemlerinin yanı sıra sosyoekonomik düzey ve yaşanan yerleşim yeri de yaşam alanlarının çeşitlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bir çocuk için, doğum öncesi dönemde anne karnı başlıca yaşam alanıyken, doğum anından itibaren çeşitli iç ve dış mekânlar yaşam alanı olmaktadır. Çocukların yaşı, gelişimsel ihtiyaçları ve çocuğa sunulabilen imkanlar, çocukların yaşam alanları üzerinde şekillendirici bir etkiye sahiptir.

Farklı yaş gruplarındaki çocukların yaşam alanlarına yönelik tercih ve istekleri, gelişimsel ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Farklı yaş grupları ve gelişim dönemindeki çocukların yaşam alanları incelendiğinde; ortak yaşam alanları arasında, ev, site, tatil köyü/otel, park, restoran, deniz, orman, havuz, müzeler, açık hava alanları, mesire yerleri, bahçeler, spor kompleksleri, alışveriş merkezi, oyun merkezleri gibi doğal ve yapılı yaşam alanları olduğu görülmektedir.

Eğitime yönelik yaşam alanları ise bebeklik ve okul öncesi dönemde oyun grupları, gündüz bakım evleri, kreşler ve anaokulları olarak; okul ve ergenlik döneminde ise ilkokul, ortaokul, lise, etüt merkezleri, kütüphaneler olarak çeşitlilik göstermektedir.

Sosyoekonomik düzey, çocuğa sunulan imkânları etkilemesi sebebiyle kimi zengin yaşam alanları sunabileceği gibi kısıtlı bir yaşam alanı da sunabilir. Yaşanan yerleşim yeri, gerek coğrafi koşulları gerekse sosyal ve kültürel koşulları ile yaşam alanları üzerinde şekillendirici konumdadır. Bu durum kimi zaman yaşam alanlarındaki çeşitliliği artırırken kimi zaman da kısıtlayıcı bir etkiye sahip olabilmektedir.

Çocuğun çevre içindeki konumu incelendiğinde yakın çevre, sosyal çevre ve fiziksel çevre boyutlarından oluştuğu görülmektedir. Çocuğun fiziksel çevresi, gelişimine paralel olarak, evinden başlamakta olup yakın çevre ve sosyal çevreyi de kapsayarak genişlemektedir. Çocuk gözlem, iletişim ve etkileşim yoluyla bu çevreleri hem etkilemekte hem de bu çevrelerden etkilenecek gelişimini sürdürmektedir.

Ev, evin yakın çevresi (eğer bir siteyse site içi, değilse civardaki diğer evler, ön ve arka bahçesi vb.), evin bulunduğu sokak ve mahalle, sokak ve mahallede yer alan parklar, oyun alanları, okul, dükkân,

restoran, sağlık merkezleri gibi özel ve kamusal alanlar bir çocuğun yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Kúreselleřme, dijitalleşme ve yoğun yapılaşma nedeniyle çocukların yaşam alanı oldukça kısıtlanmaktadır. Çocuklar artık daha fazla yapılaşmış çevrelerde, trafik, kirlilik ve sanal tehditler altında, sıkıştırılmış kapalı mekânlar arasında gezerek yaşamaktadır.

İç Mekânlar

İç mekânlar; duvar, tavan, pencere, döşeme ve kapılarla sınırlandırılan alanlar olarak tanımlanmaktadır. İç mekânlar günümüzde daha önemli hale gelmiştir çünkü yaşamın büyük bölümü iç mekânlarda geçmektedir. İç mekânlardaki her detayın insan davranışı üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. İç mekân öğeleri ışık, renk-doku, biçim-form ve kültür-tarz olarak ele alınmaktadır. Özellikle daha sınırlı bir çevreye sahip olmaları sebebiyle bebeklik ve okul öncesi dönemdeki çocuklar için geliştirici ve zenginleştirilmiş ortamlar oluşturmak, gelişimin bütüncül olarak desteklenmesine olanak tanımaktadır.

Okul dönemindeki çocukların Sağlıklı bir gelişim süreci yaşamaları için ev ortamında çaba ve başarılarının fark edilmesi ve takdir edilmesi, ihtiyaç duyduğunda ve yardım talep ettiğinde destek olunması, kendisine hedefler koyması ve planlar yapabilmesi için rehberlik edilmesi, yeni ve zor görevleri deneme ve baş etme konusunda cesaretlendirilmesi önem taşımaktadır.

Ergenlik dönemindeki çocukların Sağlıklı bir kişilik gelişim süreci yaşamaları için ev ortamında çocuğun mahremiyetine önem gösterilmesi (örneğin odasına izinsiz girilmemesi, eşyalarının yerinin değiştirilmemesi vb.), fikirlerine ve kendi hakkında alacağı kararlara saygı duyulması (kendisine zarar vermeyecek şekilde), ihtiyaç duyduğu alanlarda destek olunması ve rehberlik edilmesi önem taşımaktadır.

Farklı yaş gruplarındaki çocukların eğitimine yönelik yaşam alanlarının kalitesini, yapı ve süreç kalitesi olarak kategorize etmek mümkündür. Yapı kalitesi; eğitim alanının içi ve bahçesinin özellikleri, oyun ve eğitim ekipmanlarının varlığı, eğitimci nitelikleri ve yazılı politikalar gibi yapıları içermektedir. Süreç kalitesi ise; oyun ve eğitsel etkinliklerin yürütölme esnasında, eğitimci-çocuk ve akran-çocuk etkileşiminin fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim üzerindeki etkilerini ele almaktadır (Archer ve Siraj 2015).

Dış Mekânlar

Dış mekânlar; kendine özgü özellik ve uyaranlara sahip, gürültülü, hareketli ve özgür aktiviteleri deneyimlemeye olanak tanıyan açık, değişen ve gelişen mekânlar olarak tanımlanabilir (Maynard, Waters ve Clement, 2013). Çocukların dış mekânlardaki aktiviteleri en az iç mekânlardaki aktiviteleri kadar önem taşımaktadır.

Bebeklik ve okul öncesi dönem; hareketlilik, bağımsızlık, girişimciliğin arttığı önemli bir dönemdir. Yapılan araştırmalar, yeşil alanlarla doğal ve kamusal açık alanların maceralı ve yaratıcı oyunlar, sosyal etkileşim ve fiziksel aktiviteler sunması sebebiyle fiziksel, motor ve bilişsel gelişim üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir (Alderton vd. 2019, Voce, 2018).

Okul çağı çocuklarında açık havada aktif ve serbest oyunla yapılandırılmamış fiziksel aktivitelerin gelişim üzerinde büyük katkısı olduğu ifade edilmektedir (Burdette, Whitaker ve Daniels, 2004). Ergenlik döneminde ise dış mekânlar spor faaliyetleri sunması, kendini kanıtlama ve kimlik edinme sürecine katkıda bulunması, psikolojik iyi oluşa destek olması ve farklı kişi ve gruplarla etkileşim sağlaması sebebiyle ayrıca önemlidir.

Dış mekânların; öz motivasyonla ilerleyen, süreç odaklı, eğlenceli ve özgür seçimler içermesi sebebiyle her yaş grubunun gelişimine olumlu katkı sağladığı ifade edilebilir.

FARKLI ÖZELLİKTEKİ ÇOCUKLARIN YAŞAM ALANLARI VE ÇEVRE İÇİNDEKİ GEREKSİNİMLERİ

Doğal çevre; iç mekân ve dış mekân olarak karşımıza çıkan çocuk yaşam alanları özel gereksinimli, korunmaya muhtaç ve hastanede yatan çocukların özelliklerine göre eğitimsel ve gelişimsel açıdan tüm gereksinimlerini karşılayabilmesi beklenmektedir.

Özel Gereksinimli Çocukların Yaşam Alanları ve Çevre İçindeki Gereksinimleri

Özel gereksinimli çocukların yetersizlik tür ve derecelerine göre yaşam alanlarının düzenlenmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu çocuklar özelliklerine göre zihinsel yetersizliği, görme yetersizliği, işitme yetersizliği, öğrenme güçlüğü, otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, üstün yetenekli, dil ve konuşma bozukluğu, bedensel/ortopedik/fiziksel yetersizliği, süregen hastalığı, çoklu yetersizliği olan çocuklar şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Özellikle özel gereksinimli çocukların performanslarını ortaya koyması için aile ile toplum hayatına katılımlarının sağlanması açısından doğal çevreyi etkili bir şekilde kullanmalarını desteklemek oldukça önemlidir. Tüm bu yaşam alanlarındaki ihtiyaçları; rahat hareket edebilecekleri geniş alanlar olmalı, iç ve dış mekanlar için gerekli mimari düzenlemelere yer verilmeli, yer döşemeleri, dolaplar, raflar uygun şekilde tasarlanmalı ve yapılmalı, bu mekanlarda ve doğal çevresi içinde aydınlık, sıcaklık ve ses yalıtımı düzenlenmelidir.

Bazı yetersizlik türlerine göre özel gereksinimli çocukların yaşam alanlarındaki gereksinimleri şu şekildedir:

Zihinsel yetersizliği olan çocuklar; kuralları kavramakta zorluk çektikleri için sosyal ilişkilerde kendilerini gruba kabul ettirecek becerileri azdır bu yüzden sosyal aktivitelere karşı ilgisizdirler. Okul, oyun alanları, park, sinema gibi yaşam alanlarına uyum sağlamak için bu çocuklara aileler veya uygulayıcılar tarafından uygun ipuçları verilmeli ve bu ipuçları da sistematik olarak geri çekilmelidir. İşitme yetersizliği olan çocuklar; genel olarak gereksinimlerini sözel olarak ifade etmede yetersiz kaldıkları için yaşam alanları içindeki aileleri, arkadaşları, öğretmenleri, yardımcıları bu çocukların kendilerini ifade edebileceği farklı yolları anlamaya çalışabilirler.

Görme yetersizliği olan çocukların görerek öğrenme, algılama yerine işiterek ve dokunarak öğrenebildikleri ve algılayabildikleri unutulmamalıdır. Yaşam alanlarındaki eşyaları tanımaları için çocuğun dokunarak algılamasına fırsat verilmeli ayrıca dokunamadığı eşyaların özellikleri ayrıntılı olarak anlatılmalıdır.

Fiziksel/Bedensel/Ortopedik yetersizliği olan çocukların bağımsız hareket edebilme becerileri ve motor koordinasyonları oldukça sınırlı olduğu için ev, okul gibi yaşam alanlarında mutlaka fiziksel uyarlamalara ve düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

Dil ve konuşma bozukluğu olan çocukların sözel iletişimdeki yaşadıkları güçlükler sosyal yaşam alanlarını da olumsuz etkileyebilecektir. Ailelerin, öğretmenlerin veya birincil yardımcıların konuşmalarıyla iyi birer model olmaları gerekmektedir.

Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ise özellikle sosyal becerilerde yetersizlik gösterdikleri için çevresindeki bireylerin farkında olmama, kendini koruyamama, oyun davranışlarında yetersizlik, karşılıklı diyalog kuramama, çevrelerindeki değişikliklere aşırı tepki verme gibi birçok farklı özellik sergileyebilirler. Dolayısıyla otizmliler çocukların yaşam alanlarındaki gereksinimleri özellikleri ile doğru orantılı olarak düzenlenmelidir.

Korunmaya Muhtaç Çocukların Yaşam Alanları ve Çevre İçindeki Gereksinimleri

Korunmaya muhtaç çocukların bakımına ve korunmasına yönelik öncelikle öz ailesinin yanında kalması amaçlanmıştır. Bu koşullar sağlanmadığında yasal mevzuat çerçevesinde devletin sağladığı imkanlardan yararlanılmaktadır. Bu durumda korunmaya muhtaç çocukların yaş, gereksinim ve gelişim özelliklerine göre bakım ve eğitim hizmeti veren mevcut kuruluş modellerine yerleştirilmektedir. Bu modellere aşağıda yer verilmiştir:

Çocuk Evleri: 0-18 yaş arası korunmaya gereksinimi olan çocukları korumak, bir iş veya meslek sahibi yapmak, izlemek ve desteklemekle görevli ve yükümlü olan çocuk evlerini kapsamaktadır.

Çocuk Evleri Sitesi (ÇES): Korunma gereksinimi olan çocukların bakımlarının sağlandığı aynı yerleşkede bulunan birden fazla ev tipi sosyal hizmet biriminden oluşan kuruluşlardır.

Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi Müdürlükleri (ÇEKOM): Çocuk evlerinin illerde planlanması, açılış ve işleyişine ilişkin her türlü işlemler ile harcamaların yapılması, takibi,

denetlenmesi ve çocuk evleri arasındaki koordinasyonun sağlanması amacıyla oluşturulan merkezlerdir.

Çocuk Destek Merkezleri: Suça sürüklenmesi, suç mağduru olması veya sokakta sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalması nedeniyle haklarında bakım tedbiri veya korunma kararı verilen çocuklardan; psikososyal desteğe ihtiyaç duyduğu tespit edilen çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamak, fiziksel, duygusal, psikolojik ve sosyal gereksinimlerini belirleyerek gerekli müdahaleleri gerçekleştirmek, aile ve yakın çevrelerine dönmelerini veya diğer sosyal hizmet modellerine hazır hale gelmelerini sağlamak üzere geçici süre ile bakım ve korunmalarının sağlandığı merkezlerdir.

Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM): Korunma gereksinimi olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında uygun hizmet modeli belirleninceye kadar hizmet veren birimlerdir. Korunmaya muhtaç çocukların gelişimleri üzerinde yaşam alanlarında risk yaratan tüm faktörlerin etkilerini en aza indirebilmek için bu çocuklara yönelik en iyi yaşam koşullarının oluşturulması hem toplumun hem devletin en önemli görevidir.

Hastanede Yatan Çocukların Yaşam Alanları ve Çevre İçindeki Gereksinimleri

Diyabet, epilepsi, onkolojik hastalıklar, kronik böbrek yetmezliği gibi çeşitli hastalıklardan dolayı hastanede yatan çocukların yaşam alanını hastane ortamları oluşturmaktadır. Hastanede yatan çocukların ev ortamından ayrılarak hastane ortamında kalmaları onlar için çok zor bir süreçtir. Bu zor süreç her çocuk için aynı düzeyde hissedilmeyebilir.

Hastanede yatan çocuğu takip eden doktor, hemşire, psikolog, çocuk gelişimci ya da eğitimciler bir ekip olarak çocukların günlük planlarını yapmalı, aileleri desteklemeli, yapılacak işlemlere hazırlamaya yönelik bireyselleştirilmiş etkinlikler gerçekleştirmelidirler. Bu etkinlikler oyun temelli olmalıdır. Oyun; gerginliği, stresi, öfkeyi, kaygıyı azaltmak için kullanılan en etkili araçlardan biridir. Hastanedeki oyun alanlarında görev yapan bu kişiler çocuklarla “tedavi edici oyun” ya da “terapötik oyun”lar oynayabilirler. Terapötik oyun; hastalık ve hastanede yatmanın yol açtığı travmayı en aza indirmek, ev ve hastane arasında bir bağ oluşturmak, çocuğun tedavi süreçlerine ilişkin hislerini ve yanlış anlamalarını değerlendirmek, çocuğun bu süreçte olumlu olarak baş etme yöntemleri geliştirmesi için kullanılan etkili bir oyun tekniğidir. Diğer bir oyun ise tedavi edici oyundur. Bu oyun aracılığıyla çocuğun duygularını dile getirmesi için cesaretlendirilir (Oyuncak bebeklerle oynarken deneyimlerin yeniden canlandırılması gibi), çocukların hastane deneyimleriyle ilgili eğitimler verilmesi, fizyolojik yarar sağlamak için bir oyun olması (Örneğin; akciğer fonksiyonlarının iyileştirilmesi için köpük üfleme, balon şişirmek gibi) özelliklerinden en az birisini içermesi gerekmektedir.

Hastane ortamına yabancı olan çocuğun hastaneyi daha iyi anlaması ve yorumlaması için oyun vazgeçilmez bir araçtır. Çocuğun yaşam alanı olan hastanedeki tedavi süreci oyunla ve uzman personelin varlığı ile daha rahat ve eğlenceli hale getirilmelidir.

GİRİŞ

Eğitimin öznesi elbette ki insandır ancak insanın maddi dünyayla olan bağı varoluşunun bir gerekliliğidir. Günümüzde çağdaş eğitim insanı merkeze alan bir anlayışla sürdürülmektedir. Çağdaş yaklaşımlarda her ne kadar insan ve çevre etkileşimi göz önünde bulundurulsa da çevre denilince akla ilk gelen kavramlar; anne, baba, kardeş, arkadaş, akraba, okul, öğretmen, çeşitli gruplar ve kurumlardır. Bu nedenle birey-çevre etkileşiminde fiziksel mekânlar, doğal ortamlar ve insanın eşya ile olan etkileşimi çoğu zaman yeterince dikkate alınmamaktadır. Oysa doğal bir varlık olan insanı diğer varlıklardan ayıran en temel özellik, çevresindeki fiziksel ortamı kendi ihtiyaçlarına göre düzenleyebilmesidir. Bu nedenle çevre üzerinde baskın bir rol alan insan, kendisine barınacak evler, ulaşımı sağlayacak yollar ve üretim yapabileceği fabrikalar kurmaktadır. Oluşan bu kentsel alanlarda doğa-insan etkileşimi gittikçe azaltmış ve insanı hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan etkileyen unsurlara dönüşmüştür. İnsanoğlunun kurduğu yapay mekânlar ve şehirler insan yaşamını kolaylaştırmalarının yanı sıra insana çeşitli bedeller de ödetmektedir. Örneğin, kentleşmenin bir sonucu olarak insanlar daha fazla stres, kaygı ve kalabalık nedeniyle daha fazla çatışma yaşamaktadır. Buna benzer çevresel sorunlar insanı hem fizyolojik hem de psikolojik yönden etkilemektedir.

ÇEVRESEL FAKTÖRLERİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Günümüzde kentlerde yaşayan insan sayısı her geçen gün artmakta ve halihazırda dünya nüfusunun %57'si kentlerde yaşamaktadır. Türkiye'de ise kentsel nüfus oranı %77'dir. Kentleşmenin artması, şehir planlamalarının çocuklara uygun bir şekilde yapılmaması gibi bir sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunun bir sonucu olarak çocuklar kentlerde daha savunmasız olmaya ve daha fazla zarar görmeye başlamıştır. Kentlerde çocuk alanları gitgide kurumsallaşmış ve çocuk alanları; oyun parkları, okul bahçeleri ve çocuklar için tasarlanmış diğer mekânlarla sınırlı kalmıştır. Kentsel ortamlarda yaşayan çocuklar için yaşadıkları mahalleler, onların ev ortamlarında oynayamayacakları çeşitli oyunları oynamaları, bağımsız hareket etmeleri ve dış dünyayı deneyimlemeleri için fırsat sunar. Sayılan fırsatların çocuklara sunulmasının önündeki en büyük engeller, kentsel alanların genelde çok az yeşil/dış alana sahip olması veya hiç olmamasıdır.

Çocuk Oyun Alanları

Modern kentlerin birçoğunda çocukların serbest hareket etme olanakları oldukça sınırlıdır ve çocukların çevre ile etkileşimleri oldukça düşük düzeydedir. Bu durum modern toplumlar için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Çocukların bağımsız hareketliliği için, her çocuğa kentsel alanları kullanma olanaklarının eşit bir biçimde sunulması gerekir. Çocuk dostu kentlerde olması gereken temel özellik budur. Kent ortamlarında çocukların fiziksel aktivite eksikliklerini telafi etmek amacıyla yapay oyun alanları oluşturulmuştur. Bu oyun alanları genellikle salıncak, tahterevalli, kaydırak vb. araçlarla donatılmıştır. Fakat insan eliyle oluşturulmuş yapay ortamlar ile doğal ortamlar birbirinin yerini tutmaz. Nitekim günümüzde çocukların zamanlarını nerede ve nasıl geçirdikleri önceki kuşaklara göre farklılıklar göstermektedir. Çocuklar artık daha az fiziksel aktivite gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla günümüz çocuklarının hareketsiz davranış eğilimleri önceki nesillere göre daha yüksektir. Fiziksel aktivitenin en fazla olduğu derslerin başında beden eğitimi dersi gelir. Fakat araştırmalar çocukların beden eğitimi derslerine ve dışarıda oyun oynamaya ayırdıkları sürenin gittikçe azaldığını göstermektedir.

Toz ve Toprak Kirliliği

İnsan sağlığını etkileyen çevresel faktörlerin başında kirlilik gelmektedir. Özellikle kentleşme ve sanayileşme kaynaklı kirlilik her geçen gün artmaktadır. Kentsel kirliliğe sebep olan unsurlardan birisi toz ve toprak kirliliğidir. Araştırmalar evlerde ve okullarda artan toz miktarının çeşitli sağlık sorunlarına neden olduğunu göstermektedir. Toz ve toprakta bulunan metal veya metal(loid) insan yağ dokusuna yapışmakta, buna bağlı olarak sinir sistemi, hematopoietik, üreme, bağışıklık sistemini olumsuz etkileyerek çocukların bilişsel gelişimini yavaşlatmaktadır. Çeşitli kaynaklardan (dış mekân tozu, dökülmüş halı ve giysi lifleri, mikroorganizmalar, boya yongaları parçacıkları, pişirme ve ısıtma artıkları) oluşan toz bulunduğumuz ortamların kirlenmesine neden olmaktadır. Özellikle çocuklar ev ortamlarında en fazla toza maruz kalan gruptur (Butte & Heinzow, 2002). Çünkü çocuklar yetişkinlere göre daha kısa boyludurlar ve daha fazla toz/toprak yutarlar. Ayrıca çocukların yetişkinlerden farklı olarak daha yoğun el-ağız temasları bulunmaktadır. Ev tozunun yutulması bebekler ve küçük çocuklar için pestisitlere maruz kalmanın en önemli nedeni olarak kabul edilmektedir. Çocuklar bu kirliliğe

daha fazla maruz kaldığı için okul ve yerleşim alanlarında toz ve topraktaki metal(loid) içeriğinin sürekli olarak ölçülmesi gerekmektedir.

Gürültü

Gürültü istenmeyen herhangi bir ses olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, hemen hemen her ses gürültüye dönüşebileceği için, gürültü büyük ölçüde öznel bir deneyimdir. Gürültü üzerine yürütülen çalışmaların birçoğu işitme üzerine odaklanmıştır. Gürültünün işitsel olmayan etkileri nispeten ihmal edilmiştir ancak kronik gürültüye maruz kalmanın stres ve performans düşüklüğü gibi psikolojik etkileri olduğu bilinmektedir. Gürültülü ortamlarda yaşayan ve öğrenim gören çocukların; motivasyon düzeyleri daha düşük olduğu, daha fazla rahatsızlık bildirdikleri, adrenalın, noradrenalin ve kortizol seviyelerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca gürültünün çocukların dikkat eksikliği ve hiperaktivite düzeyleri üzerinde etkili olduğuna dair çalışmalar oldukça tutarlıdır. Çocukluk, yoğun bir büyüme ve beyinsel olgunlaşma dönemidir. Bu dönemdeki çocuklar özellikle karayolu trafik gürültüsüne karşı savunmasızdırlar. Örneğin 8 yaşından önce karayolu trafik gürültüsüne maruz kalmanın çocukların dikkatlerini odaklamaları üzerinde negatif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Gürültü seviyesindeki her 10 desibellik artış dikkatsizlik puanları üzerinde %1.2 artışa neden olmakta ve özellikle anne karnında trafik gürültüsüne maruz kalmanın erkek çocukları daha fazla etkilediği belirlenmiştir.

Kalabalık

Kalabalık, sosyal ve kişisel boyutları olan psikolojik bir durumdur. Yoğunluk sonucunda bireyi sınırlı alanın kısıtlamalarına duyarlı hale getiren belirli sosyal ve kişisel koşulların yan yana gelmesiyle ortaya çıkar. Özetle kalabalık, bireye sunulan alan ile birey tarafından talep edilen alan miktarı arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Kalabalık ortamlarda bir kişinin kullanabileceği uygun alan büyüklüğü azaldığından; sosyal etkileşim azalır, davranışsal seçenekler sınırlı hale gelir ve bireysel alanlar birbiri içerisine geçer veya daralır. Yürütülen çalışmalar kalabalığın fizyolojik stresi arttırdığını göstermektedir.

Bazı çalışmalar kalabalık ve sosyal geri çekilmeye odaklanmıştır. Bu çalışmalar, okul öncesi çocukların kalabalık ortamlardaki etkileşimleri esnasında daha fazla sosyal geri çekilme yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle nüfus yoğunluğunun fazla olduğu evlerde yaşayan çocuklarda, sosyal geri çekilme daha yüksek düzeydedir. Buna göre kalabalık ortamlar sosyal etkileşimi de etkiler. Kalabalık ortamlarda göz kontağı kurma azalır, insanlar daha mesafeli durur ve konuşma başlatmaya isteksiz olurlar. Bütün bunlar sosyal geri çekilmeyle sonuçlanabilir.

Yapay Işık

Araştırmalar yapay ışıkların çocuk ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ve yeşil alanlara yakın yaşamın ise stresi azalttığını göstermektedir. Kentleşmenin negatif etkilerinden birisi de yapay ışıkların fazla olmasıdır. Yapay ışıklar, en yaygın çevresel kirleticilerden birisi olarak kabul edilir. Geceleri yapay ışıklara maruz kalmanın sosyal, ekolojik, davranışsal ve sağlığa ilişkin olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bütün canlılar hayatta kalmak ve üremek için çevrelerine uyum sağlamalıdır. Günlük ışık döngüsündeki değişim endokrin seviyesini, çeşitli davranışsal ve fizyolojik süreçleri etkiler. Işık döngüsündeki değişim, sirkadiyen ritmi ve bunun bir sonucu olarak melatonin salgılanma ritmini bozar. Işık kirliliği nedeniyle geceleri tesadüfen ışığa maruz kalmaya ek olarak, insanların aynı zamanda artan miktarda vardiyalı çalışmayla meşgul olması, tekrarlanan ve genellikle uzun vadeli sirkadiyen aksamalara neden olur.

Manzara

Tarih boyunca doğa ve şifa arasında bir bağlantı kurulmuş ve doğayla bir arada olmanın veya bir manzaraya sahip olmanın iyileştirici yönüne vurgu yapılmıştır. Manzaraların insanları estetik beğeni ve sağlık dâhil olmak üzere birçok yönden etkilediğine inanılmaktadır. Manzaralar, insanın iyi oluşuna katkıda bulunur. Buna göre bireyin doğayla teması, sıkıntılı durumlardan daha hızlı çıkmasına yardımcı olur. Ancak günümüzde kentleşme hızlı bir biçimde artmış ve doğa-insan etkileşimini farklı bir boyuta taşımıştır. Genel olarak doğal manzaraların kentsel manzaralardan daha fazla pozitif etkileri bulunmaktadır. Kentsel manzaraların sağlık üzerinde daha az etkisi hatta bazen olumsuz etkileri olabilmektedir. Genel olarak manzaraların üç ana sağlık etkisi olduğu kabul edilir. Birincisi, stres veya ruhsal yorgunlukta kısa süreli iyileşme sağlar. İkinci olarak, hastalıklarda hızlı fiziksel iyileşme veya hastalık insidansının azalmasına katkıda bulunur. Üçüncü ve son olarak, uzun vadeli davranış değişikliği ve sağlıkta uzun vadeli genel bir iyileşme sağlamaktadır. Yeşil bir alanda ve manzaralı bir dairede oturmanın duygudurumu üzerinde olumlu etkilerinin olduğu bilinmektedir. Doğal manzaralar, bireyde mutluluk, daha az üzüntü ve kaygı ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin sanayi bölgelerinde yaşayanların olumsuz duygulara daha çok sahip olduğu ve bir manzaraya sahip olmanın mutluluğu arttırdığı belirlenmiştir. Dolayısıyla çocukların ikametgâh alanlarına yakın yeşil alanların olması, çocukların duygusal durumlarını olumlu yönde etkileyen bir faktördür. Yapılan çalışmalar sanayileşmiş bölgelerde yaşayan çocukların, zayıf duygusal durumlara ve hiperaktivite gibi çeşitli davranışsal sorunlara sahip olduklarını göstermektedir. Özetle yeşil alanlara yakın yaşamak, yeşil alanlarda zaman geçirmek ve oyunlar oynamak çocukların duygudurumlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Düşük Konut ve Muhit Kalitesi, Yoksulluk

İnsanın yaşam kalitesi ve koşulları büyük oranda yaşadığı yerler ve barındıkları konutlara bağlıdır. Uygun bir barınma yeri, bireyleri hastalıklardan korurken ruhsal sağlıklarının iyileştirilmesinde de büyük rol oynar. Çünkü fiziksel, çevresel, sosyo-kültürel faktörler, beden ve ruh sağlığı üzerinde büyük etkilere sahiptir. Dolayısıyla konut kalitesinin artırılması, bireyin hem bedensel hem de ruhsal sağlığını olumlu yönde etkileyebilir. Ruh sağlığını etkileyen faktörlerden birisi de, bireyin sahip olduğu konut ve barınma özellikleridir. Örneğin, konut tipi (müstakil konutlar, az katlı veya çok katlı konutlar gibi), çocuk refahı açısından konutun kalitesi ve genel konut kalitesi (örneğin, yapısal kalite ve bakım) ruh sağlığını etkileyen konut özellikleridir. Araştırmalarda yüksek katlı binalarda yaşayan çocukların daha fazla davranışsal sorunlar gösterdiği ve bu çocukların kısıtlı oyun fırsatları olduğu raporlanmıştır. Bunun yanında barınma kalitesi (örneğin yapısal eksiklikler, nem, küf, konut memnuniyetsizliği, hamam böceği ve kemirgen istilası) psikolojik iyi oluşu etkileyen önemli bir unsurdur (Evans et al., 2003). Düşük konut kalitesine sahip çocuklar, kalabalık, gürültü ve barınma kalitesi açısından daha dezavantajlıdır. Bu gruptaki çocuklar kronik strese daha fazla maruz kalmaktadırlar. Kronik stresteki bu artışlar, hane halkı gelirinden, aile yapısı, cinsiyet ve anne eğitiminden bağımsız bir biçimde gerçekleşmektedir. Pek çok çalışma ev sahiplerinin kiracılardan daha uzun yaşadıklarını ve daha sağlıklı kaldıklarını göstermektedir. Epidemiyologlar genellikle konut kullanım hakkının doğrudan sağlığı iyileştiren veya zarar verici etkilere sahip olmasından ziyade ekonomik koşulların bir vekili olarak görürler.

Düşük gelirli muhitlerde yaşayan çocuklar genellikle yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar aynı zamanda çeşitli olumsuz fiziksel koşullara da maruz kalırlar. Yoksul ailelerin karşı karşıya geldikleri çevresel riskler, çocukların hem fizyolojik hem de ruh sağlığını etkilemektedir. Yoksul çocuklar yaygın çevresel eşitsizliklerle karşı karşıyadır. Bu çocuklar akranlarına göre daha fazla aile içi kargaşaya, şiddete, aileden ayrılmaya, istikrarsız bir yaşama ve kaotik bir aile ortamına maruz kalır. Yoksul çocukların daha az sosyal desteği bulunmaktadır. Ebeveynleri daha az duyarlı ve daha otoriterdir. Bu çocuklara daha az kitap okunur, televizyona erişimleri daha yüksektir, bilgisayarlara ve kitaplara erişimleri daha kısıtlıdır. Düşük gelirli ebeveynler çocuklarının okul faaliyetlerine daha az katılır. Yoksul çocukların tükettiği hava ve su da daha kirlidir. Evleri daha kalabalık, daha gürültülü ve daha düşük kalitededir.

ÇOCUK YAŞAM ALANI PLANLAMADA İŞBİRLİĞİ VE ÖNEMİ

Çocuk yaşam alanlarının planlamasında işbirliği çok önemlidir, çünkü çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için birçok faktörün dikkate alınması gerekir. Bu faktörler arasında, çocukların yaş ve gelişim düzeyleri, beğenileri ve ilgi alanları, fiziksel ve bilişsel ihtiyaçları, güvenlik gereksinimleri, ailelerinin ihtiyaçları ve beklentileri gibi öğeler yer alır. Çocuk yaşam alanlarının planlanması sürecinde, farklı mesleki grupların bir araya gelip işbirliği yapmaları, çocukların ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını ve daha uygun çözümlerin üretilmesini sağlar. Böylece, çocukların güvenli, eğlenceli ve gelişimine uygun ortamlarda yaşaması için daha uygun koşullar oluşturulabilir.

Çocuk yaşam alanları, çocukların yaş ve gelişim düzeylerine göre sınıflandırılabilir. Örneğin, bebekler için bebek bakımı, küçük çocuklar için oyun odası, okul çağı çocukları için öğrenme ortamları gibi sınıflandırmalar yapılabilir. Ayrıca, çocuk yaşam alanları, gerekli görüldüğünde çocukların ihtiyaçlarına göre de sınıflandırılabilir. Örneğin, çocukların oyun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oyun alanları, çocukların öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla öğrenme ortamları gibi sınıflandırmalar yapılabilir.

ÇOCUK YAŞAM ALANI PLANLAMADA İŞBİRLİĞİ YAPILACAK MESLEK GRUPLARI

Günümüz modern şehirlerinde ihtiyaç duyulan alanlardan biri de çocuk yaşam alanlarıdır. Dünyada ve ülkemizde çocuklar ve çocukların yaşam alanları ve yaşam alanlarının çocuk üzerindeki psikolojik, sosyal, eğitsel açıdan etkileri üzerinde araştırmalar artmaktadır. İlgili araştırmalarda çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilen, çocuğun aktif bir şekilde mekânda yer alabildiği karar verici olduğu ve esnek olarak biçimlendirilmiş tasarımlar ön plandadır.

Çocuk yaşam alanlarını planlamada işbirliği yapılacak mesleki gruplar arasında çocuk psikologları, pedagoglar, çocuk sağlığı uzmanları, mimarlar, mühendisler, yapı tasarımcıları ve çocuk gelişimi uzmanları gibi meslek grupları yer alır.

Çocuk psikologları, çocuk yaşam alanları oluşturmada, çocukların psikolojik ve iyi oluş ihtiyaçlarını dikkate alarak önerilerde bulunurlar. Pedagoglar ise, çocuk yaşam alanları oluşturmada çocukların eğitim ve öğrenme ihtiyaçlarını dikkate alarak önerilerde bulunurlar.

Çocuk sağlığı uzmanları, çocuk yaşam alanları oluşturmada, çocukların fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını dikkate alarak önerilerde bulunurlar.

Mimarlar, mühendisler, yapı tasarımcıları ve şehir plancıları çocuk yaşam alanları oluşturmada, çocukların fiziksel, teknik, estetik ve güvenlik ihtiyaçlarını dikkate alarak önerilerde bulunurlar.

Çocuk gelişimi uzmanları, çocuk yaşam alanları oluşturmada, çocukların fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlarını dikkate alarak önerilerde bulunurlar.

Kurum idarecileri ve eğitimciler-öğretmenler çocuk yaşam alanları oluşturmada, çocukların fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlarını dikkate almanın yanı sıra eğitsel açıdan önerilerde bulunurlar. Eğitim ortamı, öğrenme çevresi, etkinlik alanı gibi farklı alanlar, çocuğun eğitim ve öğretiminde genellikle kurumlarca dikkate alınan ve tasarlanan alanlardır.

Çocuklar günümüzde toplumun önemli bir parçası, bir paydaşı ve geleceğin yurttaşlarıdır. Bu nedenle çocuğun çevre planlamasında ve yaşam alanına yapılacak düzenlemelerde karar verici olması, aktif katılımının bulunması önemlidir. Çocuğun katılımcı olduğu yaşam alanıyla arasında psikolojik bir bağ kurulur. Çocuğun, o alanın sürdürülebilir olmasında ve o alana aidiyet hissetmesinde önemli katkısının bulunduğu yapılan çalışmalarda görülmüştür. Bunun yanı sıra çocuğun planlamaya katılmamasında, planlama süreçlerindeki yöntem ve teknik eksikliklerin etkili olduğu söylenebilir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocukluğu bir yaşam aşaması olarak korumakta ve devletin ilgili yükümlülüklerini tanımlamaktadır. Çocuk hakları yelpazesi yaşam, sağlık ve aile hakkından eğitim ve katılım hakkına kadar uzanmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre çocuklar, görüşleri yetişkinler gibi dinlenmesi ve saygı gösterilmesi gereken bağımsız bireyler olarak kabul edilir. Sözleşmeyi onaylayan ülkeler, Sözleşme'yi kendi ülkelerinde tüm siyasi düzeylerde ve tüm çocuklar için uygulamakla yükümlüdür. Çocuk dostu ve çocukların büyümesini destekleyen yaşam alanları yaratmanın tek yolu budur.

Çocuk yaşam alanlarının planlaması sürecinde, farklı mesleki grupların bir araya gelip işbirliği yapması ayrıca, çocukların ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını ve daha uygun çözümler üretilmesini sağlarken, bu çözümlerin uygulanması sırasında da problemlerin önüne geçilmesini sağlar. Örneğin, pedagoglar çocukların oyun ve öğrenme ihtiyaçlarını dikkate alarak tasarım önerileri sunarken,

mühendisler bu önerilerin uygulanabilirliğini ve güvenliğini değerlendirir.

Çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygun oyun ve öğrenme ortamları oluşturulması, duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, sosyalleşme ihtiyaçlarının giderilmesi ve güvende hissetmelerini sağlamak, ilgili meslek gruplarının göz önünde bulundurulması gereken temel noktalardır.

Her çocuğun tüm kararlarda ve eylemlerde çıkarlarının değerlendirilmesi ve karar vermede dikkate alınması hakkı vardır.

Çocuk dostu yaşam alanları tasarlanmanın anlamı şu şekilde açıklanabilir: Proje ve programlar planlanırken ve tasarlanırken, çocukların mümkün olan en iyi şekilde gelişimi ve desteklenmesi, fiziksel, bilişsel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması sürdürülebilir ve uzun vadeli olarak düşünülmelidir. Bu, kamusal yaşamın tüm alanları için geçerlidir. Bu nedenle planlama ve yapım süreçlerine çocukların bakış açıları da dâhil edilmelidir.

ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA ÇOCUK YAŞAM ALANI PLANLAMA

Çocuk yaşam alanlarından biri olan okul öncesi eğitim kurumları birçok özellik bakımından diğer eğitim kurumlarından ayrılır. Çocukların yaş ve gelişimlerine uygun materyal, malzeme, mobilya gibi özellikler okul öncesi kurumlarını diğer eğitim kurumlarından farklı bir yere konumlandırır. Eğitim felsefesi, yaklaşımı, amaçları ve çevrenin ihtiyaçları doğrultusunda çocuk eğitsel alanları da çeşitlenmektedir.

Çocuk yaşam alanlarının ayrıca ele alınmasının gerekliliğine yönelik bilgiler daha önceki ünitelerde açıklanmıştı. Bu ünite de çocuk yaşam alanlarının disiplinler arası ve eklektik bir yaklaşım gerektirdiği vurgulanmıştır.

İşbirliği yapılacak meslek grupları bağlamında bakıldığında, yine çocuktan yola çıkıldığı, çocuğun katılımı ve etkin rol almasının verimli bir iklim oluşturacağı söylenebilir. Çocukla yapılacak çalışmalarda ve düzenlemelerde, çocuğu tanımanın, onun üstün yararını göz önünde bulundurmanın gerekliliği açıktır. “Çocuk yaşam alanları” kavramı yeni bir kavram gibi görünse de çocuğun özne olarak kabul edilmesiyle gelişen çağdaş yaklaşımlarından bu yana ele alındığı görülür.

ÇOCUK YAŞAM ALANLARI İÇİN ÇEVRE DÜZENLEMESİ

Erken çocukluk ve ilkököl dönemi; çocuğun çevresini merak ettiği, bu meraktan kaynaklı olarak çevresini araştırıp tanıdığı, önemli yaşam tecrübeleri ve hayata dair önemli beceriler edindiği dönemdir. Dolayısıyla çocuk için bu dönemler, öğrenmenin en yoğun olduğu dönemlerdir (Kamay ve Köşker, 2006). Bu dönemlerde fiziksel çevre, çocukların gelişiminde aktif rol almaktadır. Çocuklar bu dönemde daha fazla alıcı konumda olduklarından çevrelerindeki tüm olumlu veya olumsuz durumlardan etkilenmektedir (Maxwell, 2007). Bu dönemlerdeki çocukların diğer yaş gruplarından farklı gelişim evreleri söz konusudur. Buna bağlı olarak da farklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Çocuklar için hazırlanmış olan ortamlar, genel olarak yetişkinler tarafından tasarlanmaktadır. Çocukların gereksinimleri dikkate alınmadan hazırlanmış olan ortamların çocukların dikkatlerini cezbetmediğini, onları fiziksel ve zihinsel açıdan geliştirme noktasında yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla çocuklar için ev ve okul ortamında, ev ve okul dışındaki çevrede hazırlanacak olan fiziksel ortamların çocukların ihtiyaçları ve çocukluk dönemi gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanması önem arz etmektedir (Çukur ve Delice, 2011).

Çocuk ve Çevre

Çocuklar, keşfetme özellikleriyle dünyaya gelirler. Henüz 1 yaşında iken çevresindeki nesne gözden kaybolursa bile dikkati sayesinde nesnenin var olduğunu anlaması ile çocuğun mekân algısı süreci başlamaktadır. Piaget, Montessori ve Werner, çocuğun bulunduğu ortamla ve çevresiyle etkileşiminin; gelişimin temeli olduğunu, çocuğun bilişsel ve algısal gelişimi üzerinde ölçülebilir fiziksel bileşenler içerdiğini ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, çocukların öğrenme sürecinde çevresini gözlemlemesi, keşfetmesi ve risk alarak deneme-yanılma yöntemlerini kullanması gerektiği kaçınılmazdır. Bunun için de materyal bakımından zengin bir fiziksel çevreye ihtiyaç olduğu kabul edilen bir gerçektir. Piaget'e göre ilişki kurma, sınıflandırma, eşleştirme, etiketleme, sıralama, ölçme ve sayma gibi kavramlara dair bilgilerin oluşması, çocuklarda işlem öncesi sürecin temel amaçlarından biridir. Bu kavramlara dair bilgilerin oluşması ve bu sürecin desteklenmesi için oluşturulacak çevre çok önemlidir. Çocuğun yaşadığı mekânların bu faaliyetlere davet edecek ve bu becerileri geliştirmeye teşvik edecek şekilde plânlanması ve oluşturulması gerekmektedir (Kirazoğlu, 2012; Şener, 2001).

Çocuk Yaşam Alanları ve Özellikleri

Ev Ortamı

Çocukların kişisel gelişimlerinin büyük çoğunluğunun, içinde yaşadıkları ortam ve çevrede gerçekleştiği, gelişim kuramcıları tarafından vurgulanmaktadır. İçinde yaşanılan çevrenin kişisel gelişime uygun olması, her yaştaki birey için önem arz etmektedir. Ancak özellikle fiziksel ve bilişsel gelişimini henüz tamamlamamış ve henüz okulla tanışmamış erken çocukluk dönemindeki çocuklar için gereksinimlerinin karşılanacağı ve gelişimlerine uygun bir ev ortamının oluşturulması hayati önem arz etmektedir (Bradley vd., 2000; Myers, 1990; Oktay, 1995).

Çocuklar, gelişimlerine ve özelliklerine uygun olmayan ortamlarda kendilerini kısıtlanmış ve engellenmiş hissederek olumsuz duygular geliştirebilmektedirler. Bilhassa engelli çocuklarda bu durum daha yoğun olarak yaşanabilmektedir. Dolayısıyla ev ortamlarının düzenlenmesi önemli bir plânlama ve çalışma gerektirmektedir. Ev ortamının çocukların gelişim ve özelliklerine uygun tasarlanmasında göz ardı edilmemesi gereken en önemli hususun, evde yaşamakta olan diğer aile bireylerinin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmamasıdır (Metin ve Şahin, 1999).

Sağlıklı, güvenli ve ilgi çekici bir ev ortamı oluşturma sürecinde en büyük görev, anne ve babaya düşmektedir. Ebeveynler, çocuklarının gelişimlerine ve eğitimlerine destek olmak için kaza ihtimallerinin ortadan kaldırıldığı, ihtiyaçlarını engelleyecek durumların giderildiği, kısıtlamaların olmadığı ve özgürce vakit geçirecekleri zengin uyaranların olduğu bir ev ortamı sunmalıdırlar (Güven, 2000; Votruba-Drzal, 2003).

Açık Oyun Mekânları

Çocukların fiziki çevresini, ilk olarak yaşadığı ev ortamından başlamak üzere evinin yakın çevresi, sokaklar, açık oyun alanları ve öğrenim gördüğü okul ortamları oluşturmaktadır (Uçar, 2013). Çocuğun dış dünyayla bağlantı kurduğu ilk ortam ve yaşadığı eve en yakın olan ortam sokaktır. Evin dış dünyaya açılan kapı eşiği, merdivenleri, saçak altı, bahçe duvarının yola bakan tarafı çocukların arkadaşlarını ve çevreyi seyrettikleri, onlarla oyun oynayıp iletişim kurdukları ve sosyalleştikleri önemli

ortamlardır. Bu ortamların yanı sıra, çocukların gelişiminde önemli bir yer edinen “oyun” kavramını eyleme dönüştürdükleri açık oyun mekânları (parklar, çocuk oyun alanları) da çocuğun çok yönlü gelişimi için önemli mekânlardır (Tandoğan, 2011).

Açık oyun mekânları; çocukların çevreyi tanıdıkları, doğayla etkileşime geçtikleri, iletişim, işbirliği, dayanışma ve sorumluluk becerileri ile bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerini geliştirebilecekleri önemli ortamlardır (Chamberlin, 1998; Rivkin, 1990). Son yıllarda kentlerde artan konut ihtiyacı, yoğun yapılaşma alanları gibi durumlar, çocukların özgürce hareket edebilecekleri açık alanlar oluşturulmasını güçleştirirse de çocuklar için önemli olan bu ihtiyacın göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Çocukların çok yönlü gelişmesi ve özgürce hareket edebilmesi için açık oyun alanları iyi plânlamalı ve oluşturulmalıdır. İyi bir açık oyun alanının; konum, yeryüzü şekilleri, hava şartları, kullanıcı yoğunluğu, yaş aralığı ve çocuğa görelilik gibi hususlar göz önünde bulundurularak oluşturulması gerekmektedir (Senda, 1992). İyi bir açık oyun mekânında olması gereken ölçütler ve dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıda sıralanmıştır (Alkılıç, 2022; Kirazoğlu, 2012; Senda, 1992; Tandoğan, 2011): Alanlar oluşturulurken yaratıcı fikirler kullanılmalı ve çocuklara oyun oynarken aynı zamanda yaratıcılıklarını geliştirme fırsatı sunabilmelidir.

Çocukların ilgi, ihtiyaç, beklenti ve istekleri göz önünde tutulmalı, çocuk odaklı düşünerek alanlar oluşturulmalıdır.

Açık oyun mekânlarının yerleşim planı mümkün olduğu kadar sade olmalı, karmaşıklığa yer verilmemelidir. Etkinlik ve dinlenme alanlarında ebeveynler, çocuklarını rahatça gözlemleyebilmeli, bu alanlar gerektiğinde çocuklarına müdahale edebilecekleri şekilde tasarlanmalıdır.

Açık oyun mekânları için olabildiğince şehrin gürültüsünden uzakta, oksijenin bol olduğu, ulaşımı kolay ve trafik yoğunluğunun olmadığı alanlar tercih edilmelidir.

Alanlarda kullanılan malzemelerin doğal, kaliteli ve uzun ömürlü olmasına özen gösterilmelidir. Alan tasarlanırken çevreye zarar vermeme, doğal çevreyi mümkün olduğunca koruma ve kullanma amacı güdülmelidir.

Açık oyun alanlarında tüm alanı içeren ve çevreleyen genel bir ulaşım hattı olmalı, çocuklar ve yetişkinler için toplanma alanları, dinlenme alanları ve bu alanlara ulaştıracak birden fazla alternatif yollar bulunmalıdır.

Oyun alanlarında zemin seçimine ayrıca özen gösterilmelidir. Zeminlerde yere düşme riskine karşı darbeyi azaltıcı malzeme olarak toprak, kum, kauçuk gibi malzemeler tercih edilmelidir.

Oyun alanlarında meydana gelen kaza ve yaralanmalar; genel anlamda yere düşme, başka birine çarpma, ucu keskin malzeme ve çıkıntılı metal aksamdan kaynaklı yaralanmalar şeklindedir. Buna yönelik gerekli bakım ve düzenlemeler yapılmalı, gerekli tedbirler alınmalıdır. Belirli aralıklarla söz konusu durumlar için gerekli denetimler yapılmalıdır.

Çocuk oyun alanları tüm yaş grubundaki çocuklar için kolay erişilebilir olmalıdır. Fiziksel engeli olan çocukların kullanımına da olanak tanınmalı, diğer çocuklarla etkileşime girebileceği herkese hitap edecek farklı doku ve renk tasarımı içeren oyun alanları tasarlanmalıdır.

Açık oyun mekânlarında oluşturulmuş olan etkinlik ve oyun alanlarının hangi yaş grubuna ait olduğu bilgilendirme levhaları kullanılarak belirtilmelidir. Kullanılan materyal ve donatım malzemeleri çocukların yaş aralığına ve gelişim özelliklerine göre seçilmelidir.

Okul Ortamı

Karşılaştığı ilk resmi ve ciddi ortam olan okulda çocuk, yaşamının sonraki dönemlerini etkileyecek bir gelişim sürecine adım atmış sayılmaktadır. Okul ortamının çocukların gelişim ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte donatılması ve tasarlanması oldukça önemlidir. Uygun bir şekilde tasarlanan okul ortamlarında nitelikli öğretmenlerle gerçekleştirilen eğitimin niteliğini de artırmaktadır. Eğitim kurumlarının nitelikli bir şekilde donatılması ve çocukların gelişim özelliklerine göre inşa edilmesi özellikle okul öncesi eğitimden yararlanma oranını artırmaktadır (Güleş, 2013).

Okul öncesi dönemdeki çocukların hareketli, öğrenmeye meraklı, yaparak ve yaşayarak öğrenmeye karşı ilgili ve istekli oldukları göz önünde bulundurulduğunda; bina ve ortamların çocukların bu ilgi ve isteklerini karşılayacak bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bu noktada mimarlık, mühendislik, çocuk gelişimi, eğitim ve psikoloji gibi bilim dallarıyla işbirliği yapılarak çalışmalar gerçekleştirilmelidir (Demiriz vd., 2003; Güleş, 2013).

Çocukların gelişim özelliklerine uygun bir şekilde tasarlanmış bir okul ortamının sahip olması gereken özellikler ve bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Aksoy, 2009; Durmuş, 2006; MEB, 2003; MEB, 2013; Havayıoğlu, 2001; Hebert, 1998'den akt. Kıldan, 2007; Poyraz ve Dere, 2001):

Eğitim binası taban alanı, toplam arsa alanının %35'inden büyük olmamalı, Arsa alanının %65'i yeşil alan, açık alan ve oyun alanı olarak planlanmalıdır. Gelişmiş ülkelerde eğitim alanında öğrenci başına düşen alan 25-30 m²'dir. Ülkemizde bu oran asgari 15 m² olarak belirlenmiştir.

Okul binasının konumu, çocukların rahatlıkla ulaşabilecekleri yakınlıkta olmalıdır. Okul konumu, ana cadde ve şehirlerin ana yollarına bitişik olmamalı, tehlike arz edecek yapı ve tesislerden uzak

olmalıdır.

Her türdeki okul binasının meyhane, kahvehane, kıraathane, bar, elektronik oyun merkezi gibi umuma açık yerler ile alkollü içki satılan yerlere 100 metre uzaklıkta bulunması şartı MEB mevzuatında yer almaktadır. Bu şart, turizmin yoğun olduğu yerlerde, okul tatil dönemlerinde aranmamaktadır.

Binanın güneye bakması ve değişik açılardan güneş alması tercih edilmelidir. Bu durum ısı ve ışık ihtiyacını olumlu anlamda etkilemekte olup, bitki yetiştirme faaliyetleri için de gereklidir.

Pencereler, çocukların açamayacağı ve dışarıya sarkamayacağı yükseklikte, içeriği aydınlatacak boyutta ve ayarlanabilir olmalıdır. Elektrik aksamları gizlenmiş ve prizler erişilemeyecek yerde veya yükseklikte olmalıdır. Ayrıca perdeler ayarlanabilir olmalı, çocukların gelişim özelliklerine uygun renklerde ve toz tutmayacak kalitede olmalıdır.

Merdivenler yeterli genişlikte olmalı, kenarlarda koruyucular, basamaklarda kaymaz bantlar olmalıdır.

Basamak aralığı 18-20 cm'yi geçmemeli, koridorlar uygun genişlikte olmalıdır.

Kullanılan materyallerin tehlike oluşturmamaları için gerekli önlemler alınmalıdır. Dolap, raf, çekmece gibi materyaller kolay erişilebilir olmalı, bu materyallerin yaralayıcı köşeleri veya keskin uçları bulunmamalıdır.

Lavabo ve tuvaletlerin, çocukların boy ve özelliklerine uygun olmasına ve her 6 çocuğa bir lavabo, her 4-5 çocuğa bir klozet düşmesine dikkat edilmelidir. Zeminler kaymayı engelleyecek özellikte olmalı, aydınlatma ve havalandırma yeterli miktarda olmalıdır.

Okul ortamında ve sınıflarda hava sıcaklığına ve nem oranına dikkat edilmelidir. Eğitim, yıl içerisinde bazen çok sıcak bazen de çok soğuk günlerde yapıldığından, ortamın ısı ve sıcaklığı uygun bir derecede ayarlanmalı ve her yerde eşit olmalıdır.

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik her ne kadar ilk olarak çevresel anlamda tanımlanmış olsa da giderek her alanda sürdürülebilir yaşam önerileri ve kavramları da oluşmaya başlamıştır.

Doğa ile temas, erken çocukluk eğitimi ve bakımında sürdürülebilirlik eğitiminin çok önemli bir parçasıdır. Bu temas, çocukların Dünya ve tüm insanlar için bir saygı geliştirmelerine yardımcı olur. Çocuk eğitim ortamlarındaki eğitimciler, çocukların oyun ve yaratıcılık yoluyla doğayla ilgilenme becerilerini geliştirdikleri bir öğrenme kültürü sağlayabilir.

Sürdürülebilirlik, son yirmi yılın en yaygın kullanılan kavramlardan biri olmuştur. Terim ilk olarak birkaç yüz yıl önce bir Alman ormancı Hans Carl von Carlowitz tarafından 1712’de kavramsallaştırılmıştır. Sürdürülebilirlik için eğitim, insanların ve toplulukların şu anda doğanın geri kalanıyla birlikte yaşamak için kullandıkları teknolojileri, ekonomik üretim sistemlerini, kültürel yeniden üretim sistemlerini, yasaları, politikaları, fikir ve ideolojileri eleştirel bir şekilde incelemelerine yardımcı olur.

Sürdürülebilir tasarım, ürünün üretiminden başlayıp ömrünü tamamlamasına kadar geçen süre içinde gösterdiği performansa göre değerlendirilir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir tasarım, yenilenebilir olması, ısı ve enerji tasarrufu sağlaması, atıkları en aza indirmesi, bakım onarım kolaylığı ve kolay montaj özellikleri göstermesi gibi temel kriterleri bünyesinde barındırmalıdır (Tavşan ve Yanılmaz, 2019).

18. yy’da Rousseau, küçük çocukların sözel olarak değil bizzat yaparak yaşayarak ve doğa ile iç içe oldukları bir eğitim alması gerektiğini ve doğanın insan potansiyelinin nihai kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Benzer düşünceler Fröbel’in eğitim anlayışında da vurgulanmış, buna göre çocukların doğa ile ilişki kurabildikleri ve etkileşim içinde oldukları bir eğitim anlayışı geliştirilmiştir. Çevre eğitimi erken yaşlarda iki temel noktaya dayalı olarak uygulanmalıdır. İlki, çocukların yaşamlarının ilk yıllarında çevreye saygı ve özen gösterme duygusu geliştirmeleri gerektiği, ikincisi ise çevre ile olumlu etkileşim kurmanın sağlıklı çocuk gelişiminin önemli bir parçası olduğudur.

Gelişimsel olarak, erken yaştaki çocuklar, aşına oldukları ve onlara zevk veren şeylerle duygusal yakınlık geliştirme eğilimindedir. Bu nedenle, doğal çevre ile yakınlıklarını geliştirmelerini kolaylaştırmak için öğretmen, onları açık hava etkinliklerine dâhil ederek doğal çevreleri hakkında daha fazla olumlu deneyim yaşamalarına ve çevreye merak duymalarına imkân sağlamalıdır. Açık alanda yapılan etkinliklerle çocuklar bitkilerle, toprakla, suyla, havayla, enerjiyle, taşla, hayvanla ve doğayla doğrudan etkileşim kurmayı deneyimlerler.

Yeşil okul bahçeleri

Okulları yeşillendirme, çocukların ruh sağlığını koruyan okul bahçelerinin tasarımına odaklanan, uluslararası bir yaklaşımdır. Dünyanın dört bir yanındaki okullar, okul yeşillendirme kavramını benimsemiş ve sert, çorak ve asfalt alanların yerini barınaklar, ağaçlar, çalılar, çimenler, göletler ve sebze bahçeleri gibi çeşitli doğal ve yapılandırılmış unsurları içeren alanlar almıştır.

Çevre eğitimi

Toplumu oluşturan en duyarlı ve en çok etkilenen yaş grubu olan erken çocukluk dönemi, zihinsel, fiziksel ve sosyal yönden karakter gelişiminin temellerinin olduğu yaşamlarının en önemli yıllarındadır. Bu nedenle, özellikle çocuk sağlığının ruhsal yönü bu temellere büyük önem verilmelidir. Başka bir deyişle, ruh sağlığı, esenlik ve dayanıklılık, fiziksel sağlığı, olumlu ilişkileri, eğitimi ve çalışmayı desteklemede çok önemli bir rol oynar.

UNESCO’ya göre çevre eğitimi, insanların çevre ve ilgili zorluklar hakkındaki bilgisini ve farkındalığını artıran, zorlukları ele almak için gerekli becerileri ve uzmanlığı geliştiren ve bilinçli kararlar almak ve sorumlu eylemde bulunmak için tutumları, motivasyonları ve taahhütleri teşvik eden bir öğrenme sürecidir. Çocukların hayal gücünü, kaba motor hareketlerini ve beyin gelişimini destekleyen bir alan sağlanabilirse, çevrenin üçüncü bir öğretmen olacağı düşüncesine inanmaktadır. Kritik zaman olarak görülen erken çocukluk döneminde doğa ile temasta bulunmak çocuklarda yaratıcılığın, problem çözme becerilerinin, duygusal ve entelektüel yönlerin gelişmesinde çok önemli bir etkiye sahiptir (Zarghami, ve Fatourech, 2015). Böylece doğa ile temas eden çocuklarda aşağıdaki şu beceriler ve gelişim alanları desteklediği söylenebilir: “Yaratıcılık ve merak: bilişsel gelişim, Sosyal etkileşim: sosyal gelişim, Fiziksel aktivite ve oyun: fiziksel gelişim, Duyular, duygulara ve çevreyi fark etme: duygusal gelişim.”

Ekolojik ayak izi, ekolojist olan William Rees ve sürdürülebilirlik savunucusu olan Mathis Wackernagel ekolojik sürdürülebilirliği sağlamak için geliştirdikleri bir hesaplama aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bir kişinin, toplumun ya da herhangi bir faaliyetin tükettiği doğal kaynağı yeniden üretmek ve ortaya çıkardığı atığı etkisiz hale getirmek, hatta yok etmek için gerekli biyokapasiteyi ölçmek amacıyla güncel kaynaklar ve teknolojiden yararlanır (Petinya, 2022).

Sürdürülebilir okul düzenlemesi

Sürdürülebilir okul tanımıyla, genel olarak, enerji ve su korunumu, çöpün minimize edilmesi, potansiyel kirleticilerden uzaklaşma, doğal yaşamı koruma ve destekleme, maddi kaynakların etkin kullanılması, insanların katılımına saygı duyulması boyutları ele alınmaktadır.

Başarılı bir okul öncesi kurumunun tasarımı, çocuklara ev ortamlarına benzer bir aidiyet, rahatlık ve güven duygusu vermelidir. Çocukların hayal gücünü, kaba motor hareketlerini ve beyin gelişimini destekleyen bir alan sağlanabilirse, çevrenin üçüncü bir öğretmen olacağı düşüncesine inanmaktadır. Okul bahçelerine doğayı getirmek, okul öncesi çocukların refahı kadar sürdürülebilir bir tasarım için de bir gereklilik olabilir. Doğal şekilde oluşturulmuş okul bahçelerinin olumlu etkileri birçok araştırmayla kanıtlanmıştır. Kısaltması LEED “Enerji ve Çevre Dostu Tasarımlarda İlerleme”, sistemi okul ve bina yapılarını çevre dostu seviyelerine göre değerlendiren bir sertifika sistemidir. LEED; enerji kullanımı, çevreye etkisi, içinde bulunan insanların konforu gibi kriterlere dayanarak binaları aşağıda belirtilen 7 başlık altında derecelendirir.